

UNİVERSİTEYA BİNGOLİ
ENSTİTUYA ZIWANANÊ GANIYAN
QISIMÊ EDEBİYAT U ZIWANÊ ZAZAKİ

Tezê Lisansê Berzi

HEKİMÊNİYA ŞARİ YÊ ÇOLİGİ U TERMİNOLOJİYÊ WEŞİYE

Handan HAMARAT

171301102

Şêwirmend

Doç. Dr. Abdulnasır SÜT

BİNGÖL – 2020

UNİVERSİTEYA BİNGOLİ
ENSTİTUYA ZIWANANÊ GANIYAN
QISIMÊ EDEBİYAT U ZIWANÊ ZAZAKİ

Tezê Lisansê Berzi

HEKİMÊNİYA ŞARİ YÊ ÇOLİGİ U TERMİNOLOJİYÊ WEŞİYE

Handan HAMARAT

171301102

Şêwirmend

Doç. Dr. Abdulnasır SÜT

BİNGÖL – 2020

T.C
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
YAŞAYAN DİLLER ENSTİTÜSÜ
ZAZA DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

BİNGÖL HALK HEKİMLİĞİ VE SAĞLIK TERMINOLOJİSİ

Handan HAMARAT

171301102

Danışman

Doç. Dr. Abdulnasır SÜT

BİNGÖL 2020

TEZ ONAY SAYFASI

Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürlüğüne

Hekimêniya Şari yê Çoligi u Terminolojiyê Weşiyê isimli bu çalışma, jürimiz tarafından Zaza Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Jürisi Üyeleri (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : İmza:

Üye : İmza:

Üye : İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../2019 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Abdulnasır SÜT
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Hekimêniya Şari yê Çoligi u Terminolojiyê Weşiyê* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

... / ... / 2020

Handan HAMARAT

ZERRE / TEDEY

KILMVATE	IX
ÖZET	X
ABSTRACT	XI
QESÊ VERÎ	XII
1. DESTPÊK	1
1.1. Hekimêniya Şari	3
1.2. Fêl u Emelê Nê Gurenayişi.....	5
1.3. Muhimêniya Nê Gurenayişi	5
1.4. Çerçewê Nê Gurenayişi	5
1.5. Çimê Nê Gurenayişi	5

QISIMÊ YOYİN

1. EBE VAŞU WEŞIYE U ZOBÎNA MATERYALÊ WEŞIYE	6
1.1. Ebe Vaşu Weşkiye.....	6
1.1.1. Dırıke.....	6
1.1.2. Vaşê Veraroji.....	6
1.1.3. Anix	7
1.1.4. Vaşê Pelhewesi	7
1.1.5. Vaşê Mendiki	8
1.1.6. Tarê Theyru	8
1.1.7. Vaşê Fekê Pısinge / Gulsosine	8
1.1.8. Vaşê Sırmastığı.....	9
1.1.9. Kenger	9
1.1.10. Morşing	10
1.1.11. Sirmok	10
1.1.12. Tırşıka Gay	10
1.1.13. Tırşıke.....	11
1.1.14. Qutê Theyru.....	11
1.1.15. Bukli (Lobiyê Kelemi)	11
1.1.16. Neri (Vaşo Reste)	12

1.1.17. Yelıng / Gulıke	12
1.1.18. Vaşê Reyhani.....	13
1.1.19. Çayê Koy	13
1.1.20. Pivok/Kolbızık.....	13
1.1.21. Tartarun	14
1.1.22. Kurê Vaşê Têwertey	14
1.1.23. Parpar.....	14
1.1.24. Papatya / Vılka Şisaleke.....	15
1.1.25. Pelga Dara Merxe	15
1.1.26. Pelga Şeftaliye	15
1.1.27. Pelga Asma.....	16
1.1.28. Koka Dara Çami	16
1.1.29. Sımze	16
1.1.30. Tutın	17
1.1.31. Jilê Kartole	17
1.1.32. Pelga Lahana Şiyaye	17
1.1.33. Maydanoz	18
1.1.34. Pelga Gule	18
1.1.35. Pelga Pırasa / Quradi	18
1.1.36. Filikê Lazuti	19
1.1.37. Ceftire	19
1.1.38. Nane / Pune	19
1.1.39. Pelga Beye	20
1.1.40. Şilane/Surgul	20
1.1.41. Ciwanperçemi.....	20
1.1.42. Pelga Ahududu	21
1.1.43. Biberiye	21
1.1.44. Kantaron (Vılka Kantaronê Çeqeri)	21
1.1.45. Selme	22
1.1.46. Tuzık / Kije.....	22
1.1.47. Vaşê Terewi.....	22

1.1.48. Zahter.....	23
1.1.49. Leğendur.....	23
1.1.50. Mamux.....	23
1.1.51. Sapê Gilyaze / Kêraze	24
1.1.52. Helız	24
1.1.53. Kahar	24
1.1.54. Kardu	25
1.1.54. Mercı	25
1.1.55. Kômeç	25
1.1.56. Beşpir.....	26
1.1.58. Pencek	26
1.1.59. Rıbês.....	26
1.1.60. Helerg.....	27
1.2 Ebe Zobina Materyalê Weşıye	28
1.2.1 Thuzırıkı.....	28
1.2.2 Genım, Cew, Noke, Hak.....	28
1.2.3 Çıta Çeqere, Meqes, Derjêni, Kardi, Non, Qurane, İştaneo Zermên.....	29
1.2.4 Şıtê Maye	29
1.2.5 Sole	29
1.2.6 Sabun, Mir, Hene, Vazd, Goşt.....	30

QISIMÊ DIYIN

2. USILÊ WEŞKERDIŞÊ NÊWEŞİYANÊ İNSAN U HEYWANU SERO.....	33
2.1. Miyanedez u Nêweşıya Xita Miyaney / Omuriliki.....	33
2.1.1 Fıtıqê Miyaney u Miyanedez	33
2.1.2. Fıtıqê Vıley u Vıledez.....	33
2.1.3. Felç / Kud Biyayış	34
2.2. Nêweşıya Çermey/Cildi u Weşkerdışê Xo	34
2.2.1. Alerji	34
2.2.2. Kergane.....	35
2.2.3. Çınıke u Lekê Riy	35

2.2.4. Dolama.....	35
2.2.5. Egzama.....	36
2.2.6. Huriyayiř / Kurdeřen	36
2.2.7. Mıloçıke	36
2.2.8. Vıreng / Vırondi.....	37
2.2.9. Sedef	38
2.2.10. Baluge	39
2.2.11. Pusıge.....	40
2.2.12. Teliyê Pařna.....	41
2.2.13. Gerr	41
2.2.14. Vêřaye.....	42
2.2.15. Dırbeti (Dırbetê fek u zoni de vejınê, dırbetê ke riye qeza ra biyê)	42
2.3. Tayê Deji	43
2.3.1. Dezê Sarey (Saredez).....	43
2.3.2. Dez u Masayıřê Gule	44
2.3.3. Dezê Dıdanu (Dıdandez)	45
2.3.4. Dezê Gořu.....	45
2.4. Nêweřiyê Çımu / Buke.....	46
2.5. Nêweřiyê Loqlıke.....	46
2.5.1. Basur / Hemoroid.....	47
2.5.2. Rıtıke / Amel.....	47
2.5.3. Qabızêni / Beřtiya Biyaene.....	48
2.6. Nêweřiyê Velıku / Kemere u Rême Velıku	49
2.7. Nêweřiya řekeri	50
2.8. Nêweřiyê Ke Raya Miji De Vejinê	50
2.9. Doman Ardene Ra Raver	52
2.9.1. Weřkerdıřê Ocaxkorêni	52
2.9.2. Usılê Ke Cı Ra İstifade Kenê.....	52
2.10. Nêweřiyê Qelbi	58
2.11. Pırnıke Ra Goni řiyayiř	58
2.12. Nêweřiya Tansiyoni	59

2.13. Nêweşiyê Lıngu u Weşkerdışê Xo	59
2.14. Usılê Hekimênia Sariyê Ke Nêweşiyânê Loqlıkanê Heywanu Sero.....	60
2.15. Usılê Weşkerdışê Dırbetan u Vıle u Şikiyayışê İştiriyu Heywanu	61

QISIMÊ HİRİYIN

3. TERMİNOLOJİYÊ WEŞİYE	64
3.1. Namê Vaş u Vılıku	64
3.2. Namê Nêweşiyu	66
3.3. Namê Qısımanê Wucıdi	67
3.4. Namê Terimanê Weşiyê	68
PEYNIYE.....	69
ÇIMEY.....	70
KESÊ KE MALUMATİ DAY	72

KILMVATE

Hekimêniya şariya ke usilê de xo weşkerdişê şari yena zanitene, tarix de çitur ke pêro qomu de est biya, qomê Çoligi de ki yena gurenayene. No tez, zafêri merkezê Çoligi de ebe usilê cîcêrayiş u mullaqat amo viraştene. Nê tezi de wajiyo ke hekimêniya şari sero ju literatur bêro viraştene. Şaro ke Çolig de weşiya xo rameno, inu kamci vaş u viliku ra istifade kerdê, nêweşiyê insan u heywanu çitur u ebe kamci usilu kerdê weş, weşkerdis sero usilê dini u ê yê bini kamci yê, nê gurenaişî de nê pêro amê tespitkerdene.

Qısımê juyine de, weşkerdişê nêweşiyu de kamci vaş u viliku ra ke istifade kerdê, ê amê tarifkerdene. Vaşê ke mıntıqaya Çoligi derê u wayirê flora de dewleti yê, fotografê zafê ê vaşu caê xo de amê ontene u zerrê tezi de ki cayê xo guret. Qısımê didine de, namê nêweşiyu, nêweşiyê insanu u heywanu u usilê weşkerdişê nê nêweşiyu çikê, ê amê rezkerdene. Qısımê hirêyine de ki, qesê ke şarê Çoligi hekimêni şari de gureneno, ê be namê nêweşiyu, namê vaş u viliku u weşkerdişê nê nêweşiyu ser ra ju terminolojiyê de hekimêniya şari amo viraştene.

Çekuyê muhimi: Hekimêniya Şari yê Çoligi, Nêweşiyê, Vaş, Weşkerdiş.

ÖZET

Halkın kendi kendini tedavi etme yöntemi olarak bilinen halk hekimliđi, tarihsel olarak bütün toplumlarda olduđu gibi Bingöl toplumunda da varlığını sürdürmektedir. Bu tez, Bingöl merkez özelinde saha araştırması ve mülakata dayanarak hazırlanmış ve Bingöl halk hekimliđine ilişkin bir literatür oluşturulmak amaçlanmıştır. Bu çalışmayla Bingöl'de yaşayan halkın hangi bitkilerden yararlandıklarını, insan ve hayvan hastalıklarını nasıl ve hangi yöntemlerle tedavi ettiklerini ve bunun dışında uygulanan dinsel-bölgesel yöntemlerin neler olduđu tespit edilmiştir.

Birinci bölümde hastalıkların tedavisinde hangi bitkilerden yararlandıkları tarif edilmiş ve zengin bir bitki florasına sahip olan Bingöl'deki bitkilerin birçoğunun fotoğrafları doğal ortamından çekilerek çalışmaya dâhil edilmiştir. İkinci bölümde, hastalık isimleri, insan ve hayvan hastalıkları ve tedavi yöntemlerinin ne olduđu izah edilmiştir. Üçüncü bölümde ise, Bingöl halkının halk hekimliđinde kullandığı kavramlar, hastalık adları, bitki adları, tedavi yöntemleri esas alınarak bir halk hekimliđi terminolojisi oluşturulmuştur.

Anahtar kavramlar: Bingöl Halk hekimliđi, Hastalık, Bitki, Tedavi,

ABSTRACT

Folk medicine which is known as the self-healing method of the public continues its existence also in Bingöl society as in all societies historically. This thesis has been prepared based on the field research and interview specifically for Bingöl center and it is aimed to create a literature on Bingöl folk medicine. With this study, it has been determined which plants the people who live in Bingöl use, how and by which methods they cure human and animal diseases and what are the religious-regional methods which is also applied.

In the first part, it has been described which plants are used in the treatment of diseases and many of the plants in Bingöl, which has a rich flora, are included in study by taking photos from their natural environment. In the second part; disease names, human and animal diseases and treatment methods are explained. In the third part, a folk medicine terminology has been created based on the terms, disease names, plant names, treatment methods used by the people of Bingöl in folk medicine.

KeyWords: Publicmedicine, Medicinalplant, Folk medicine, Treatment

QESÊ VERÎ

Usilê hekimênîya şariyê ke mıntıqa Çoligi de yenê gurenayene, no gurenayış de inu sero ame vınitene.

Bingê metotanê nê tezê ma de giraniya mıntıqa de gurenayışı esta. Usilê weşkerdişê ke Çolig de ebe kulturo bevate cı ra istidade kenê, kesê ke nê gurenayış sero malumati day ma, inu rê tayê persi pers kerdi u ma waşt ke ê usilanê weşkerdişi bımüşime. Çerçewe u bingê tezê ma ebe nu usilu vırajiya. Xeylê vaş u vilikê ke weşkerdişê hekimênîya şari de amey gurenayene, pêro fotografê ê vaş u viliku cayê xu yo tabi de amey ontene u zerrê tezi de ki estê.

Karê arêdayışı de reştıme kamci ke dewe u çıqas ke kesê zanayoği diy, inu de qesey kerd u malumati gureti. Ebe no usil waşt ke, raştıye ke çıka aye biyarime ver. Kesê ke malumati day ma, inu ra ge têri ge ebe telefon ge ki ebe mail malumati amey guretene.

Gurenayışê ma ju destpêk, hirê qısımi u ju ki qısımê peyniye ra yeno meydan. Qısımê juyine de, vaşê ke mıntıqa Çoligi de hetê her keşi ra yenê zanıtene u zaf yenê gurenayene, işlev u fotografê ê vaşu amey dayene. Qısımê dıdine de, usilê ke weşkerdişê nêweşıyanê insan u heywanu sero Çolig de yenê gurenayene, ê usilu sero cia-cia amey vınitene u malumatê ke mıntıqa de amey arêdayene, ê ki madde be madde amey arezekerdene.

Qısımê gurenayışı yê hirêyine de ki, namê vaşanê ke gurenayış de vêrenê ra, namê nêweşıyu, namê weşkerdişu, namê uzuv u organanê insani u kavramê ke weşıye sero yê, nê pêro, binê namê terminolojiyê weşıye de ebe ferhengek amey dayene.

Sarê mıntıqayê ke gurenayışê ma de ebe zanayışanê xo phoşti dê ma u ailê/çê mino ke her tenge de leyê mı de bi, ê pêroyine rê minnetdaro, wes u wa bê.

Şêwırmendo qedırgıran Doç. Dr. Abdulnasır SÜT o ke destpêkê gurenayışê mı ra hata na roze ebe ilim u zanayışê xo phoşti dê mı, ez cıre zaf teşekur keno. Malımê minê qedırgırani Prof Dr. Hasan ÇİFTÇİ, Murat VAROL, Uğur AVA, nê malımê minê pêroyine rê teşekur keno, weş u war bê.

1. DESTPÊK

Mabênê şari de çiyê ke ebe niya name benê; hekimêniya şari, tîbbê şari, ilacê/dermanê ‘kocakarî’, nê jê welatê ma, zafê cayanê dina de ki cayo de berz cênê. Hekimêniya şari, gorê her welat u mıntıqa, usilê xo vurino. Bıngê nê vuriyayışê usilu de, gıranıya ferqê zagon u itıqati esta.

Weşiya insani de tayê xırabêni u çetınêni u nêweşiy ki yenê serê insani. Şari ki serba xo seveknaene, tayê itıqat u ritueli ardê meydan. Her kultur/zagon de, nêweşiyu rê, gorê zagon u cografya xo, çare amo diyayene. Nêweşiyu ver de vınitena şari, gorê oryantasyonê qedrê qomê xo u usilê itıqatê xo areze beno. Tewr muhim ki gorê zagoni areze beno (Türkdoğan, 1991: 168).

Usilê ke jê hekimêniya şari ya ki ilacê “kocakarî” yenê zanıtene, ni usilu de zafêri çi-miyê ke rehet yenê teminkerdiş u çê her keşi de yenê diyayış, seba weşkerdişi inu ra istifade kenê. Şarê mıntıqa, gorê imkananê xo merhem u ilaci vıraştê. Çıqa ke malzemê xo zengin biy, gorê ey ki honde kulturo de dewleti vejıyo meydan u nêweşiy ki dayêna rew amê weşkerdiş.

Neweşiyê u weşkerdişê nê neweşiyu de, şar karakterê cografya u zagonê xo ano verê çımu. Weşkerdiş u teşhisê nêweşiyê, gorê usilê itıqatê qomi areze beno (Sever, 2004: 104).

Jê zafê cayanê Anadoluye, tayê vaşê ke ebe şifa qebul benê, arezeyo ke ilacê ke nê vasu ra vıraşti, ebe inu çeyanê xo de neweşiy kerdi weş. İlacê ke mabênê şari de ebe ilacê “kocakarî” name biyê, nê jêde gorê aqıl u raştiye vırajıyê. Ninu ra beno ke, tayê ki çiyê de temasey vejıyê (Çıblak, 1961: 210).

Mıntıqa de weskerdoğu sero tespîtê mao de muhim bi. Tespîtê ma nuyo ke, cênıku zafêri ebe vaşu weşkerdiş be nêweşiyane cênıku sero vınitê, camêrdu ki zafêr nêweşiyê ke quwete wazenê (şikiyayış, cêvejiyayış, tadiyahayış, fitıq), weşkerdişê inu sero vınitê.

Tayê drobê ke vas u heywan u mineralu ra vırajınê, ebe usilê litene, weşkerdiş de cayê xo cênê. Nê ilacê ke weşkerdiş de ca cênê, ninu ra “ilacê şari” vajıno (Acıpayamlı, 1969: 8).

Îlacê şari, zafêri vaşu ra vırajinê. Nê pêro vaşi, her ca de nêne diyaene. Vasê ke mıntıqa de vejîne, ebe xususiyet yenê arêdayene u huskkerdene, serba ilac vîrastene, darinê we. Tayê vaşi teze arêdinê u inu ra ilac vîrajîno. Vasê ke mıntıqa de nêvejinê, ê ki aktaru ra yenê herînaene (Şar, 1982: 3). Usîlê weşkerdiş u ilacane şari, gorê tayê xususiyetu mıntıqa be mıntıqa vurîno.

Hekim bo ya ki mebo, keso ke usîlê weşkerdiş u huneri zano, faaliyetê de yo ke gorê tore u adet u zagon, etyoloji u patogenezi ra qeyr, serba şifa şari, xo ardo meydan, faaliyetê ke niya ciya-ciyayê, ninu ra hekimêniya şari vajîna (Özer, 1989: 203).

Weşkerdişê hekimêniya şari, kesê ke halê ekonomiyê xo hurendi dero, wendişê xo esto u suku de cîwinê, hetê dinu ra jêde nêwajîne. Ê yê ke ekonomiyê xo rînd niyo u qeza u dewu de cîwinê, hetê dinu ra xeylê rağbet vînenê. Naye sero sebebo de tewr muhim no yo ke, çetîniya ekonomî u cografya esta. Xîzmeta weşkerdişi ki gorê suku, qeza u dewu de kemi manena. İnsanê ke na çetîniya nê heyati de teyna mendê, nê serba çetîniye u nêweşiyu ra xo seveknaene u derman diyaene, xeylê usîlê ebe şifay doz kerdê, ardê meydan. Nê usîlê ke ciya-ciyayê, ebe usîlê raşt-ğelet kerdişi, amê na roze. Ma ki mıntıqa guriyayişi de, Çolig de, vaşê ke ebe şifa say benê, hekimêniya şari de cayê dinu sero guriyayme u tezê xo kerd hazîr. Usîlê weşkerdişê ke vaş u vilîku sero yê, ê usîlu ra qeyr usîlê de bîni kamci yê, zafêri kamci nêweşiyu kenê weş, nê usîlu weşkerdişê nêweşiyane heywanu sero ki gurenene (xebitnenê), eke gurenene, nêweşiyu çituri/senê kenê wes? Nê pêro meseley nê gurenayişi (xebate) de amey arezekerdene.

Amacê nê tezi no yo ke, vaşê ebe şifayê ke Çolig de estê, zagon u hekimêniya şari rê fayde nê vaşu areze kerime u bijêrime qeyd. Ebe nu qeydu ki guriyayişane bînu rê raye bîmusnime u azanê newe rê verdime.

Guriyayişê xo de mıntıqayu sero amo vînitene, kesê ke nu guriyayiş de namê xo vênene ra, inu de têri qesey biyê. Fotografê ke tez de ca gureti, dewu de amey ontene. Dewê ke sero guriyayme, niyê: merkezê Çoligi u Sancak, Haydan (mıntıqa Sivani, Darê Yêni), Xeylan, Avnik, Servi, Gav, Xarava, Tînik, Melekan, Kurik (Kumgeçit), Xerib (Garip), Madrak (Çeltiksuyu), Siniwelan (Güveçli), Dodan (Ormanardı), Goriz (Çevrîmpınar), Karwelan (Gökçekanat), Hacçayır, Sirin (Kartal), Kur (Dikme Köyü), Dewa Cêrin (Aşağı köy), Parmuk

(Çavuşlar), Armelu (Elmalı), Talware (Gökçeli), Kortew (Çukurca), Guldar (Akdurmuş), Buban (Oğuldere), Qerepar (Karapınar), Nawalê Sili (Kurtuluş), Xelan (Gerçekli), Haydan (Gönülçalan), Çan (Göltepesi).

1.1. Hekimêniya Şari

Hekimêniya Şari, literaturanê enternasyonelu de ebe namê “folk medicine” yena zanitene. Literaturanê Tırki de ki “tıbbo ebe adet u tore” de mana xo ju ya. Hekimêniya şari; weşiyê u nêweşiyu sero itîqat u halê şari ya. Usilê tıbbê ke sistemê itîqat u tore u qedirê qomi sero yê, nê hetê tayê antropologu ra ki ebe namê “weşkerdişê çêy” ifade biyo (Türkdoğan, 1991).

Hekimêniya şari, waxto ke tıbbo modern nêrestêne dewu, ê waxtu de nêweşiyu ra xo seveknayış u xo be xo weşkerdişê şari ya. Ni usilanê werkerdişi, zafêri ap u xalıkê ke dewu de weşiyê xo ramenê, ê anê hurendi. Cêniki zafêri kur u vaş u ağwa şifayine sero vîndenê. Camêrdi ki zafêri şikiyayış, vejiyayış u usilanê dini sero vîndenê.

“Tarixê hekimêniya şari, hondê tarixê insanêni khano. İnsanê ke qaytê weşiyê heywanu kerd, weşiyê inu ra çı ke musay, gorê ê zanayışu, xo rê hem biyê hekimi hem ki biyê dermandari. Ni waxtu de sebeb u weşkerdişê nêweşiyu sero insani bê çare mendê. Bêçarêniya xo ra bingê sebebê nêweşiyu de hadisê asme u tiji u astare u va u bulısku diyê. Coka insanu weşkerdişê nêweşiyu de deke/büyü rê meyil kerdê” (Şar, 1989: 222).

Şari zafêr weşkerdişê nêweşiyu de tabiat ra istifade kerdo. Derman ke nêdi, zıyar u diyaranê bimbareku ra çare waştı.

“Anadolıye, hardo de wayirê ğezna zagon u medeniyetano. Waxtanê zaf khanu ra nat xeylê qomi, ni hardu de goçê xo no ro, xeylê medeniyeti ki ihtâ ra vejiyê. Na ğezna de qısmê de muhimi ki hekimêniya şari u ilacê sari yê” (Şar, 2008: 1164).

Ni usilê weşkerdişiyê ke ğezna kulturê dewletiyê u az be az hata na roze amê, mıntıqa Çoligi de cayo de berz cênê u hona hona ki yenê gurenane.

“Tecrubê ke nêweşiyu ra seveknayış u weşkerdiş u tayê hadiseyu ser ra vejiyê, ninu ebe fıkrânê insanu, az be aze hata na roze ardene ra, hekimêniya şari vejıye u devam kerd” (Konak, 1982: 85, Üçer, 1989: 253).

Ni usilê ke az be az dewam kerdê, ma rê musnenê ke, kulturê şari çıqa tesirî u muhimo. Tibbo modern bîbo ki, onciya şar ni usilu ra destê xo nêonto.

“Îtîqat u fikirê şariyê ke sebeb u emare u waxtê nêweşiyu sero, usil u ilacê khaniyê ke weşkerdişê nêweşiyu de ca cênê, ni pêro usilî, ebe hekimêni u ilacdarêniya şari name benê” (Çobanoğlu, 2009: s.63).

Usilanê hekimêniya şari ra tewr muhim ki weşkerişê ocaxkorêniyo. Seba dewamkerdişê heyat u azanê neweyu, gereke domanê weşi bêrê dina. Coka ki weşkerdişê ocaxkarêni, kulturê hekimêniya şari de cayo de berz cêno.

“Hekimêniya şari de qesê nêweşiye, xirabêniya halê weşiya insani ra qeyr, domanê xo nêbiyayiş (ocaxkorêni) u çime kerdîs u tayê jê çiyânê niyayênu ki cêno zerrê xo” (Boratav, 1984: 33, Asil, 1989: 33).

“Yeno zanitene ke, riyê çetîniya ekonomi u sebebê tayê çiyu ra, şar nêşkiyo ya ki nêwaştê ke şêro doxtor. Ni waxtu de serba teşhis u weşkerdişê nêweşiyu tayê usil u metodu sero vînitê. Ni usil u metudanê pêroyine ra hekimêniya şari vajina” (Boratav, 1997: 122).

Zafê ilacê sariyê ke hekimêniya şari de, ebe “ilacê şari” u “ilacê ‘kocakarî” name benê, ni metodê ampirikiyê ke xeylê tecrubeyu ra hata na roze amê, ê yê. Îlacê şari, xeylê cayanê Anadolîye rê biyê vîla. Îlacê şari, ebe usilanê rasyonel u deke, şaro ke zafêri qeza u dewu de manenê, hetê dinu ra xeylê rağbet diyê (Şar, 1982: 34, Tanker, 1991: 42).

Şarê Tırkiya, sebetanê itîqatanê xo ra, inam kenê ke, çetîniya psikolojiki u nêweşiyê xo Heqî ra yenê. Ê kenê ke, ni nêweşiyu ebe xo wes kerê. Gegane ilacê ke vaşu ra ebe xo viraştê, wazenê ke, inu ra şifa bijêrê, gegane ki usilanê tayê kesu ra derman wazenê.

Vaş u kokê ke hekimêniya şari de yenê gurenayene, cayê xu yê resayişi u mewsimê ê vaşu miyan de ferqî estê. Tayê vaşi usar de tayê ki payiz de yenê arêdayene. Ni vaş u koki, hetê kesanê zanaoğu ra yenê arêdayene. Tayê vaşê tezey zehrîne, ebe huskkerdis yenê gurenayene. Ni vasu ra ju yê ki vaşê “kardu” yo.

Hekimêniya şari ya ke Çolig de yena gurenayene, teyna weşkerdişê nêweşiyânê insanu sero niya. Waxtê ke xızmeta veterinerêni ra nêşikiyêne zaf istifade

bikerê, ê waxtu de weşkerdişê nêweşiyânê heywanu sero ki xeylê usilê hekimêniya şari amey gurenayene.

1.2. Fêl u Emelê Nê Gurenayişi

Fel u emelê ni gurenayişê ma nuyo ke, usilê hekimêniya şari yê ke waxtanê vîrênu ra hata na roze az be az amey reştê ma, ê usili bêrê arêdayene, analizkerdene u qeydkerdene. Ebe nu gurenayiş wazenime ke ni zanayişi/malumati biresê azanê newu.

1.3. Muhimêniya Nê Gurenayişi

Nê usilê hekimêniya şari yê ke mıntıqa Çoligi de yenê gurenayene, gurenayişê ma na mesela sero vîren de Universita Fırati ra Mesut Eprem jü tez nusto. Labele tezê yi Tırkiyo. Tezê ma ebe Zazaki nusiyo, vîrêno. Nu het ra tez xeylê qıymetino.

1.4. Çerçewê Nê Gurenayişi

Zanayişê ke zerrê nê gurenayişi derê, kesê ke merkezê Çoligi u dewanê Sinivelan, Dodan u dewanê merkezi yê binu de weşiya xo ramenê, inu ra ebe usilê mukaqati amey arêdayene. Mıntıqa gurenayişi ebe ju ca nêamê tengkerdene, reştîme kamci cayu u koti de ke kesê zanaoği diy, ebe inu ki mıntıqa gurenayişi kerde hira.

1.5. Çımê Nê Gurenayişi

Malumatê/zanayişê ke hekimêniya şari sero literatur de vîrenê ra u xeylê çımeyanê binu de ki estê, nê gurenayişi de sıfte nê malumatu sero ame gurenayene. Dima, usilê hekimêniya şari yê ke mıntıqa de yenê gurenayene, ê çikê, hetê kamci kesu ra u ebe senê usilu cı ra istifade kenê, nê pêro ebe maddeyu amey arezekerdene. Nu gurenayiş hetê zagonê/kulturê ebe vatey ra ki xeylê dewleti yo/dewlemend o. Na dewletiyêni, ebe usılanê arêdayişi, mulakatanê têri, telefon de qeseykerdis, videoy u fotografu ra amê nustene.

QISIMÊ YOYÎN

1. EBE VAŞU WEŞIYE U ZOBÎNA MATERYALÊ WEŞIYE

1.1. Ebe Vaşu Weşiyê

1.1.1. Dırıke

Nu vas, mabênê şarê Çoligi de ebe namê “dırıke” yeno zanitene u weşkerdişê xeylê nêweşiyu de ki tesirê xo esto. Ma vajime, weşkerdişê enfeksiyonanê raya miji

Fotoğraf 1: Dırıke/Gerzıkın

de, rışiyayışê poru de, huskkerdisê pusige de, weşkerdişê xo vira kerdişi u nêweşiya velıku de tesirê ni vaşi esto. Ebe xususiyet, waxto ke dırıke reste, glê dırıke ra toximi yenê huskkerdene u weşkerdişê kanseri de tesir kenê. Ju ki pelgê xo ke kerdî husk, jê çayê klasiki dem bena u şimına.

Gegane ki dırıke herme u qoru ra kenê ke, teliyê dırıke şêrê beden ra. Nu ki qeweta insani keno jêdiye u nêweşiyu ra sevekneno. Ni pêrine ra qeyr, çetnıya doman nêbiyayışi yê ciyamêrdu de, toxımanê husku yê dırıke ra des grami cênê, kenê zerrê kiloyê hemgêni. Nu ki rozê de hirê rey werino (K2, K6, K10, K12).

1.1.2. Vaşê Veraroji

Weşkerdişê dırbetiyu de tesirê ni vaşi esto. Waxtê ke ilaci jêde nêamêne dewu, ni vaşi qıdıx/havan de kuyitêne u jê melemi kerdêne dırbetiyu ra. Zafêri sewe, rakutene ra raver kenê pı ra, sodır ki kenê pak. Çıke, sewe dırbeti pêro goni u rêmê xo kena thal u gereke sodır bêro pakkerdene. Ni vaşi ra melemê dırbeti ra qeyr werdê xo ki pojino. Ni vaşi ağwe de girinayene ra tepiya kenê phan, sole u ron kenê cı, masto şirin ki kenê ser. Nu ki

Fotoğraf 2: Vaşê Veraroşi

weskerdisê nêweşiyânê zerrey u rêm u dezê raa miji de, usılanê hekimêniya şari ra ju yo (K4).

Fotoğraf 3: Anix

1.1.3. Anix

Anix, koyanê berzu de, dormê kemeru de vejino. Restena xo de sifte vilike keno ra, dıma ki pelganê de thuz u qıckeku keno ra. Vilikê ni vaşi ke rişiyay, pelgê xo danê arê u kenê husk. Weşkerdişê nêweşiyânê şênay de tesirê ni vaşi esto. Serba gule u kuxayiş u axiki, waxtanê virênu ra nat, ni vaşi ra ilac virajino. Ju ki ni vaşi husk kerdene ra tepiya kenê hurdi u ron de qıznenê.

Ney ki jê soşi kenê serê germiya masti (K7, K8, K10).

1.1.4. Vaşê Pelhewesi

Nu vaş, suku de, dewu de, koti de ke cayê ağwini estê, uza de reseno. Serê xo analıkın/damarın u nermo. Asayişê xo mendo ro “kuzukulağı”. Dırbetê ke ri u beden de vejine, weşkerdişê ni dirbeti u rêmanê dirbetiya lewi u kergane sero tesirê xo zafo.

Ni vaşi niya kenê hazır: vaşê pel heweşi ağwe de deqê girinenê, dıma ni vaşi dirbetu sero ebe nayloni pisenê. Ebe nu usıl, rêmo ağwın u gonın erjino tever u dirbeti ki dayêna rew bena weş (K3, K4, K9).

Fotoğraf 4: Vaşê Pelheves

Fotoğraf 5: Vaşê Mendîki

1.1.5. Vaşê Mendîki

Cayê ke ağwînê u şiliye cênê, nu vaş cayanê henênu de reseno. Vaşê mendîki, ağwe de girinayene ra tepiya rono teze de kenê sur u heni wenê. Asayîşê ni vaşi tenê purtîkîno. Pize u loqlîku keno pak u metabolizma insani tenêna gureneno. Coka ke mîntîqa Çolîgi de nu vaş xeylê yeno werdene (K38, K18, K11).

1.1.6. Tarê Theyru

Pelgê ni vaşi xeylê kîlm u qîckekê. Nu vaş zafêri ağwe de girinayene ra tepiya yeno werdene. Werdê ke vaşu ağwe de girinê u dima pozenê, inu ra tar vajîno u asayîşê xo mendo ro îspanağû. Tarê theyru tayê cayu de (Karapînar, Oğuldere, Kurtuluş, Kilisek, Sütluce, Sîmsor, Yekmal) ebe haku, tayê cayu de ki teyna rono teze de pojîno u werîno. Şar înam keno ke, niya ke bêro werdene, nêweşîyanê pîzey u kermanê loqlîku rê rînd yeno. Coka ke, şarê mîntîqa ni vaşi zaf weno. Ney ra qeyr, vaş tenê girinê u kenê nerm. Dîrbetî u dormê feki, ebe nu qeyde kenê weş (K32).

Fotoğraf 6: Tarê Theyru

Fotoğraf 7: Vaşê Fekê Pîsînge/Gulsosîne

1.1.7. Vaşê Fekê Pîsînge / Gulsosîne

Nu vaş, aşma gulane yê usari de reseno. Lesa xo 15 santîmîya u rengê vilîkanê xo çeqero. Vilîkê ke gilê ni vaşi derê, ê yenê werdene. Şarê mîntîqa, ni vaşi ra nêweşîya sara keno weş. Vaşê

fekê pîsinge, zafêri mintiqanê Karêr, Darebi (Sütlüce), Kozlu, Körkan, Maskan, İbrahiman, Oğuldere u Karapınari de zanino u werino. Nêweşiya sara de nêweş ke phıt bi, huskê ni vaşi kenê zerrê ju paçi u finê philê phiti ra. Nêweş ke pil bi, vilikê vaşi rasterast werinê (K20).

1.1.8. Vaşê Sirmastîgi

Vaşê sirmastîgi, vaşo de kılmo. Pelgê xo jê pelganê dara mozayê. Nu vaş, zafêri verê çhemu de, bostan u bağ u baxçeyu de reseno. Gegane teyna gegane ki vaşanê binu de piya ağwe de girinayene ra tepiya, rono teze/kele de sur kenê u heni wenê. Heni guman kenê ke, pakkerdişê goni sero tesirê ni vaşi esto. Ney ra qeyr, weşkerdişê doman nêbiyayişê/ocaxkorêniya ciyamêrdu de ni vaşi ra ilac vırajino (K12).

Fotoğraf 8: Vaşê Sirmastîgi/Gulzun

Fotoğraf 9: Kenger

1.1.9. Kenger

Aşmanê usari de qeza u dewu de reseno u vaşo de teliyino. Ağwe de girinayene ra tepiya thoraq be rono teze ra piya sur kenê u niya werdê xo pojino. Hazirêniya qatîganê zımıstani de kenger kenê hurdi, zerrê thoraqi de kenê bidon ya ki postiku. Vajino ke, kerger, kanser rê rınd yeno u serba ney werino (K28).

1.1.10. Morşing

Şiliya vîrêna ke asma usariya vîrêne de varê, aye ra tepia beno khewe u 20-25 roji khewe maneno. Pelgê ni vaşi derg u bariyê. Zafêri ebe sole werino. Şarê mintıqa, ni vaşi jêde serba weşkerdişê nêweşiyânê zerre wenê. Ebe xusîsiyet, weşkerdişê rêmê pizey u loqlık u qabızênî u dejê zerrey sero tesirê xo esto (K11, K29).

Fotoğraf 10: Morşing

Fotoğraf 11: Sirmok

1.1.11. Sirmok

Usar ke ama, nu vaş ki vejino. Genimo ke newe bi khewe, asayisê xo jê de yo. Qismê ni vaşiyoy ke binê hardi dero u jê şiriyo, qismo de muhim uyo. Nu vaş, namê xo şir ra gureto. Çekuya “sarımsak” a ke Tırki de yena vatene, Zazaki u Kırdasqi de aye ra “şir” vajino. Hetê asayışı ra mendo ro şir hama hetê thami ra qe nêmendo ro şir. Sirmok, fek de thamo de şirin verdano. Şarê mintıqa,

zafêri nêweşiya şekerî de serba şifa, ni vaşi weno. Nêweşê şekerî, koka ni vaşi mewsimê xo de danê arê, cemednayış ra tepiya danê we. Waxto ke bi lazım, vezenê wenê (K33).

1.1.12. Tırşika Gay

Pelgê ni vaşi pelgê de hirayê. Jê tırşikê normalî rasterast/direkt nêno werdene, jê sarma pelga hengure vırajino u heni werino. Thamê xo tenê tırşo, jê limoni tham dano sarma. Pirinc, bulğur,

Fotoğraf 12: Tırşika Gay

qiyma, isoto pulin, isoto şiya, sole, salça u sumax kenê zerrê sarma. Ney ra qeyr, nêweşiya egzama u huriyayişi de, serba xo seveknayene, ni vaşi ra çiyânê ebe şifayu virazenê. Tayê nêweşi, ni vaşi rasterast/direkt wenê, tayê ki nu vaş kenê serê dırbeti ra (12).

Fotoğraf 13: Tırşike

1.1.13. Tırşike

Aşma usari de, zafêri şiliye ra tepiya ke tiji vejiye, ê waxtu de vejino. Tırşike vaşo de tırşo. Coka ey ra werd nêpojino. Zafêri ya sole kenê ser heni wenê, ya ki kenê zerrê salata. Ni vaşi ra nêweşiya egzama u huriyayişi de çiyânê ebe şifa virazenê (K11, K18).

1.1.14. Qutê Theyru

Nu vaş ki, jê vaşê tırşiki asmanê usari de şiliyu ra tepiya vejino. Thamê xo tırşo hama vaşo de tenêna qıckeko. Nu vaş hem ebe sole hem ki zerrê salata de werino. Ninu ra qeyr, cayê ke bi sur ya ki huriyay, ni vaşi kenê uzayu ra, dıhirê satu na çetniye ra xelesneno (K13, K

Fotoğraf 14: Qutê Theyru

Fotoğraf 15: Bukli (Lobiyê Kelemi)

1.1.15. Bukli (Lobiyê Kelemi)

Aşmanê usari de waxto ke hewa bi germ, ni waxtu de cayanê berzu de reseno. Asayişê xo tenê gıncıkino. Ni vaşi ki, sole kenê ser heni wenê. Gorê vatene, nêweşiyânê fek u dıdanu rê rınd yeno. Weşkerdişê dırbetanê fek u pudı u dıdanu de, ni vaşi ra çiyânê ebe şifayu virajino (K15, K18).

Fotoğraf 16: Neri

serba şifa yeno guretene. Ni vaşi ra niya derman vinenê; ni vaşi ra dı-hirê teni cênê, ağwe de girinenê u nêweşi buharê ney sero danê ronıştene (K12, K21).

1.1.16. Neri (Vašo Reste)

Waxtê vaşê tırşiki ke vêrd ra, wertê ni vaşi ra qısmo de newe beno derg, ni qısmi ra “neri” vajino. Thamê ni vaşi, jê thamê vaşê tırşiki tırşo. Neri, zafêri qabuğê xo ser ra cênê heni wenê, gegane ki kenê zerrê salata. Ni vaşi ra dewa Çiftliki yê Karlıova de “nêr”, Karêr u dewanê Sancaxi de ki “neri” vajino. Mana xo ki “vaso ke biyo ciyamêrd”. Nu vaş, weşkerdişê nêweşiya hemoroidi de

1.1.17. Yelıng / Gulike

Aşmanê usari de, cayanê yabanu de reseno. Hetê şarê mıntıqa ra, nu vaş cia-cia pojino. Tayê bê ağwe, piyaz be thoraq ra sur kenê, tayê ki bulğur be piyaz ra sur kenê u jê germi/çorba wenê. Vaşê yelıngi, waxto ke pojiya, zaf boye dana hama waxtê werdene de boya xo oncina, nêmanena. Gorê vatena şarê mıntıqa, nu vaş, nêweşiyanê raya miji u velıku keno weş. Vaşi girinayene ra tepiya ağwa xo nêverdina de u serba şifa şimeni (K26, K30).

Fotoğraf 17: Yelıng/Gulike

Fotoğraf 18: Vaşê Reyhani

1.1.18. Vaşê Reyhani

Reyhano huskkerde, erjino ağwe u des deqey dem beno. Rengê xu yo mor dano ağwe, hemgên be limon ra ke kerd zerrê ağwe, rengê beno sur. Nu çay, weşkerdişê harige de serba şifa yeno şîmitene (K34).

1.1.19. Çayê Koy

Waxtanê menepoji de serba rehet kerdena cênîku, ni vaşi ağwe de girinenê u na ağwe ra her roze ju bardağ yeno şîmitene. Ney ra qeyr, weşkerdişê dırbetanê zerrê feki de, ebe na ağwe rozê de hirê rey gargara kenê (K17).

Fotoğraf 19: Çayê Koy

Fotoğraf 20: Pivok/Kolbızık

1.1.20. Pivok/Kolbızık

Waxto ke vari vîleşiyay ro u hard bi ağwın, nu vas, ê waxtu de cayanê ağwınu de reseno. Waxtanê vîrênu de, keso ke çiyê ra tersa, dey rê pivok dênê werdene (K25).

Fotoğraf 21: Tartarun

1.1.21. Tartarun

Ni vaşi, aşma amnaniya peyêne de nanê de. Asayisê/şeklê xo jê kartolo u pelgê xo ki estê. Vartişê vare ra tepiya binê hardi ra vezenê. Ni vaşi, ebe pelganê xo ağwe de girinenê, dıma kenê hurdi heni wenê. Gorê vatena şari, xeylê nêweşiyu rê rınd yeno. Nêweşiya tansiyon u şekeri rê rınd yeno. Ni vaşi sero şarê mıntıqa, mesela de niyanên qesey keno:

“Peyxamberê ma vato ke, nu vaş vaşo de ebe şifa yo, serre de reyê gereke bêro werdene, mêro werdene ki lewê vaşi ra ravêrdene ki şifa dano.” (K20).

1.1.22. Kurê Vaşê Têwertey

Pune, maydonoz, saye, tarçın u limoni kenê zerrê susey, fekê susey cadaye beno. Rozê vındartene ra tepiya ağwa ke şuşe dera, a ağwe şimenê. Ni kuri, serba zar/zayif biyayene virazenê (K13, K31).

Fotoğraf 22: Kurê Vaşê Têwertey

Fotoğraf 23: Parpar

1.1.23. Parpar

Asın be vitaminê C ra zerrê ni vaşi de xeylê estê. Ni vaşi ya kenê zerrê salata ya ki girinayene ra tepiya kenê zerrê mastê ebe şiri, heni wenê. Gorê vatena şarê mıntıqa, qelb u vira insani rê rınd yeno. Ê yê ke maseyu nêwenê, serba dinu ki werdo de alternatifo (K31).

Fotoğraf 24: Papatya/Vilika Şisaleke

1.1.24. Papatya / Vilika Şisaleke

Papatya, jê çayê normali dem bena. Ebe xususiyet, waxtanê reglê cênıku de yena şımitene u reyetiye dana cı. Ney ra qeyr, çetniya hewn ra şiyayişi de, werêkutena dıganiye u nêweşiyane pudiyu de ki tesirê xo esto (K35).

1.1.25. Pelga Dara Merxe

Vitaminê C xeylê tede esto. Pelganê dara merxe ra dı-hirê tenu girinaene ra tepiya weşkerdişê harige u çetniya pize u loqlıku sero tesirê xo esto. Zobina çeşitê na dare ki estê. Keso ke ma dey ra malumat gureto, gorê vatena dey, ni çeşitu ra ardiço şiya zehrıno, meywe u pelgê xo gereke mêrê werdene (K8).

Fotoğraf 25: Pelga Dara Merxe

Fotoğraf 26: Pelga Şeftaliye

1.1.26. Pelga Şeftaliye

Weşkerdişê nêweşiyane deriyu/çermu de (qabuğ biyayiş, sur biyayiş, huriyayii, dirbeti), pelganê şeftaliye ra fayde vinenê. Pelganê şeftaliye girinayene ra tepiya, ê yê ke ni nêweşiyu oncenê, ağwa xo dinu rê danê şımitene (K30, K36).

Fotoğraf 27: Pelga Asma

1.1.27. Pelga Asma

Aşmanê usari de newe benê khewey. Pelga asma u darıkanê tezeyu danê arê u girinenê. Nêweşiyane por u çermu sero tesirê ağwa na pelge esto. Tayê cêniki ki, serba derg biyayisê porê xo, na pelge ra fayde vinenê (K14).

1.1.28. Koka Dara Çami

Koka ke wertê dara çami dera, aye vezenê u girinenê. Weşkerdişê nêweşiya veremi de ağwa na koke, nêweşu rê danê şimitene (K37).

Fotoğraf 28: Koka Dara Çami

Fotoğraf 29: Simze

1.1.29. Simze

Ebe xususiyet, meywe u pelganê simzanê koyu girinenê u ağwa xo nêweşanê şekeri rê danê şimitene (K22, K38).

Fotoğraf 30: Tutun

1.1.30. Tutun

Dırbetiyê ke tayê qezayu ra tepiya biyê, weşkerdişê ni dırbetu de, tutni cutene ra tepia kenê serê dırbetu (K18, K14).

1.1.31. Jilê Kartole

Cayê insani ke vêşa, weşkerdişê ni cayu de, jilê kartole ra fayde vinenê. Jilanê kartole kenê phan u kenê cayê vêşayey ra. Tepiya ebe paço pak, serê dırbeti pişenê têra (K15).

Fotoğraf 31: Jilê KArtole

Fotoğraf 32: Pelga Lahana Şiae

1.1.32. Pelga Lahana Şiyaye

Cayê insani ke deja, pelga lahana şiyaye kenê germ u cayo ke dejenê, pişenê serê ê cayu (K21).

Fotoğraf 33: Maydanoz

1.1.33. Maydanoz

Pedekerdişê mêse u weşkerdişê enfeksiyonanê raya miji de ni vaşi ra fayde vinenê. Enfeksiyonê raya miji de ağwa ni vaşi girinenê u ağwa xo şimenê. Pedekerdişê mêsu de ki, maydanoz cuyinê u kenê serê dirbeti ra (K27).

1.1.34. Pelga Gule

Pelganê gule yê wertênu vezenê u girinenê. Weskerdisê basuri de ağwa pelge nêwesu rê danê sımıtene (K23, K15).

Fotoğraf 34: Pelga Gule

1.1.35. Pelga Pırasa / Quradi

Weşkerdişê dejê goşu de pelganê pırasa kenê phan u dı-hirê dılapı ağwa xo vejina. Na ağwe ra tewr jêde dı dılapı kenê zerrê goşi (K11, K33).

Fotoğraf 35: Pelga Pırasa/Quradi

Fotoğraf 36: Filikê Lazuti

1.1.36. Filikê Lazuti

Nêweşyanê velıku de serba warodayişê kemera velıki, tenê filikanê lazutu ağwe de girinenê u şımenê. Rê mê prostati u nêweşiya şekeri de ki tesirê xo esto. Gorê şarê mıntıqa, rê mê velıki u tansiyon u kolesteroli rê rınd yeno. Gorê tayê kesu ki, jê anti-depresani tesirê xo esto. Coka filikanê lazuti girinenê u ağwa xo şımenê (K27).

1.1.37. Ceftire

Weşkerdişê harige u kanseri de tesirê xo xeylê esto. Coka ke serranê peyênu de kekikê koy sero alaqaşê şari jêdiyo. Ney ra qeyr, sur biyayiş u dez u çetniya çımu de ronê kekiki vezenê u ebe pamux kenê çımu ra (K29, K33).

Fotoğraf 37: Ceftire

1.1.38. Nane / Pune

Harige, dez u werêkutena pizey, iştah u boya feki sero tesirê xo esto (K34).

Fotoğraf 38: Nane/Pune

Fotoğraf 39: Pelga Beye

1.1.39. Pelga Beye

Ebe xususiyet, domani ke kuti rıtıke, weşkerdişê dinu sero tesirê xo esto (K28, K18).

1.1.40. Şilane/Surgul

Şilane, qelb u serd guretene rê rınd yena. Goniya insani ki kena jêdiye. Serranê peyênu de şilane, ebe koke u pelganê xo girinenê u wenê/şimenê (K12).

Fotoğraf 40: Şilane/Surgul

Fotoğraf 41: Ciwanperçemi

1.1.41. Ciwanperçemi

Nu vaşo ke xeylê çeşidê xo esto, aşmanê usari de reseno u rengê vilikanê xo ki çeqero. Se ke Çoligi de yeno gurenayene, xeylê sukanê binu de ki waxtanê virênu ra nat yeno gurenayene. Ebe xususiyet, serba weşkerdişê dezê zerrey u dezê regli yeno gurenayene. Ninu ra qeyr, weşkerdişê dezê pizey, harige u axık estene sero vaşo de tesirin u qiymetino. Weşkerdişê domanê xo nêbiyayişi yê cênıku de, ni vaşi jê çay dem kenê u şimenê (K33, K22).

Fotoğraf 42: Pelga Ahududu

1.1.42. Pelga Ahududu

Pelgê xu yê ke mewsimê xo de day arê, ni pelgi kenê husk, dirê pelgu erzenê ağwa giriyayiye u jê çay dem kenê. Domanê xo nêbiyayiş sero tesirê ni kuri esto (K17, K16).

1.1.43. Biberiye

Her waxt khewe maneno u cısnê çaliyu ra yo. Şarê mintıqa, ni vaşi serba tham u boya xu ya weşe kenê zerrê werdu. Ney ra qeyr, serranê peyênu de serba zar biyayişi, çayê ni vaşi vırazenê u şimenê (K15, K23).

Fotoğraf 43: Biberiye

1.1.44. Kantaron (Vilka Kantaronê Çeçeri)

Vilıkê kantaronê çeçeriyê ke aşmanê amnani de amey arêdayene, êi viliku kenê husk, kenê zerrê ju qawanozi u qawanoz ki ebe ronê zeytini kenê pırr. Gereke ebe nu qeyde ju serre heni bımano u fekê qawanozi ra mebo. Nu vas, dirbeti u cayanê vêşayeyu keno weş. Kesê ke dest u payanê xo ra serde çinê, ni vaşi

Fotoğraf 44: Kantaron (Vilka Kantaronê Çeçeri)

kenê dest u payanê ê kesu ra. Varisu rê rınd yeno, adıru (uçuk) ki keno weş. Cild u çiniku rê rınd yeno, riyê mordemi keno sipê.

Fotoğraf 45: Selme

1.1.45. Selme

Nu vašo ke hêga u bostanu de zerrê sebzeyu de vejino, weşkerdişê nêweşiya şekerî de cı ra istifade kenê. Zerrê ni vaşi de şeker çino. Naye ra neweşê şekerî şikinê ebe rehetiye cı ra istifade bikerê (K23).

1.1.46. Tuzık / Kije

Dezê zerrey u dezo ke wele warodayiş ra tepiya beno, ebe xusîsiyet waxtanê vîrênu de serba weşkerdişê ni dezu zaf amo gurenaene. Ninu ra qeyr, nêweşiyânê raya miji de ki tesîrê vaşi esto (K50).

Fotoğraf 46: Tuzık/Kije

Fotoğraf 47: Vasê Terewi

1.1.47. Vaşê Terewi

Ebe xusîsiyet, waxtanê vîrênu de weşkerdişê zehrî de cı ra istifade kerdêne. Kesê ke çiyozehrîm werd, inu rê ağwa vaşê terewi dêne şimîtene. Ninu ra qeyr, weşkerdişê rêmanê loqlıqu de u weşkerdişê romatizma de cı ra istifade kerdêne (K41).

Fotoğraf 48: Zahter

1.1.48. Zahter

Nu vaş, hetê boya xo u thamê xo ra maneno ro anuxu/zenbulu. Dırbetu keno weş, boya fekiya xırabine vêneno ra u qebızêni rê yeno. Ninu ra qeyr, rışıyayişê pori dano vındardene, porê insani keno quwetın (K33).

1.1.49. Leğendur

Nu vaşo ke bağ, bağçe u bostanu de vejino, jê ispanaği kenê zerrê werdu u çoregu. Serba ke hazmê xo asano, weşkerdişê nêweşiyanê loqlıku de yeno gurenaene. Rêmo ke zerrê goni de beno, serba huskkerdisê ê rêmi leğendur kenê phan, ağwa xo vezenê u nêwesu rê danê şımitene (K22).

Fotoğraf 49: Leğendur

Fotoğraf 50: Mamux

1.1.50. Mamux

Nu vaşo ke jê teliyo, meywe xu yê sur u mor u qıckekeki estê. Waxtanê vırênu de mıntıqa Çoligi de sebetanê asit biyayişê ni meywu ra vıraştene sirkey de cı ra istifade kerdo, serba weşkerdişê nêweşiya harige de ki huskê mamuxi jê çay dem kerdê u simitê. Waxtanê peyênu de hetê tıbbê moderni ra tespit biyo ke ni meywey şekerê goni danê waro. Coka endi weşkerdişê nêweşiya şekerı de ki yenê gurenaene

Fotoğraf 51: Sapê Gilyaze/Kêraze

1.1.51. Sapê Gilyaze / Kêraze

Meywanê amnani yê tewr ebe faydeyu ra ju yê ki kêraza. Ebe xusîsiyet, aġwa jêdiya ke wucîd de manena u masayeyu anê meydan, inu wucîd ra estene u weşkerdiş sero xeylê tesirê kêraze esto. Hetê ra ki weşkerdişê prostati de faydê xo beno u miji keno pak (K20).

1.1.52. Helız

Nu vaş, vaşo de dergo u pelgê xo khewê, şindorê Karlîova u Erzurumi de u koyanê berzu de reseno. Nu vaşo ke teyna qelefatê xo yeno werdene, weşkerdişê nêweşiya şekerî de yeno gurenayene. Ninu ra qeyr, zagonê Çoligî yê mîtbaxî de ki zaf yeno gurenayene.

Fotoğraf 52: Helız

Fotoğraf 53: Kahar

1.1.53. Kahar

Nu vaşo ke hetê boye u thami ra maneno ro şîr, dergo u şeklê xo rastî. Zafêri serba warodayişê tansiyonê berzi ebe mast yeno werdene.

Fotoğraf 54: Kardu

1.1.54. Kardu

Nu vaşo ke maneno ro ispanağ u pelgê xo hira u khewê, aşmanê usari de tabiat de xo be xo vejino u hetê nêweşanê kanseri ra ki zaf yeno gurenayene. Waxto ke nu vaş khewe bi, riyê zehrê xo ra nêno werdene. Coka ni vaşi kenê husk u

aşmanê zımıstani de cı ra istifade kenê.

1.1.54. Merci

Merci hetê vitamin ra zaf zerzawato zengino. Dorme Çhemê Murati de reseno. Ê ye ke goşt nêwenê vaşê merci ra protein gênê.

Fotoğraf 55: Merci

1.1.55. Kömeç

Kömeç usar royino, zerrê awe de girenene hên wenê. Danê cênika dıgaskane ke şitê xo bijediyo.

Fotoğraf 56: Kömeç

Fotoğraf 57: Beşpir

1.1.56. Beşpir

Vaşê beşpiri usar royino. Ni vaşi kal wenê. Şito ke koka na vaşi ra vejino, reznenê dırbeti ser, goyni vındarneno

1.1.58. Pencek

Vaşê penceki usar royino, basır u varis rê rınd yeno. Zerrê awe de dem kenê şimenê.

Fotoğraf 58: Pencek

Fotoğraf 59: Ribês

1.1.59. Ribês

Ribes, cayê berzê koyu de reseno, şar ni zaf weno. Hete Sivan de ribês re qab vajino. Mıntıqaye ke Zazay tay cüyêne ucawu zaf ribês estê. Ribês asma Gulane u Hezirane de resêno. Vajino nêweşiya qenseri rê, kuğike rê rınd yeno. Midey sevekneno. Her roz ke 300

gr bîweriyo xeylê vitamin (A, B1, B2, E, K) dano. Hete vitamin ra zaf zengino. Ribes ista ison keno ra. Koka ribêsi vezenê, werte awe de girenenê, na ağwe simenê. Awa ribêsi ke sodır ke are ra raveri sîmiye sekeri goyni dana war. Zazay ribêsi ra zaf haskenê. Sukanê Zazayan de ribêşi roşinê. Milet cêno xorê weno. Koka ribeşi qenseri rê rınd yena, serva basuri ki rında. (Yürür; 2019).

Fotoğraf 60: Helerg

1.1.60. Helerg

Boya vaşê Helergi thuza, usar royino. Eve ron u toraqi pojino. Loqlu keno pak, qenserê midey rê rınd yeno

Na qısım de vaşê ke Çolig de zaf şıxulinê kamciyê, çıtur şıxulinê, kumca de rêsenê, kamci neweşiyu rê rınd yenê, inu sero vındino. Vaşê ke ma şıxulneme, fotogrfê inu onciya, naca de areze benê. Ni vase ke weşiyê de şıxulinê, ni vasu ra taye, qe nê pojine, kal werinê, taye ki pojine ya ki mişt dinê hêni werinê.

Vaşê ke naca namê vêrêne, têde tebiat de eve xo rêsenê. Na serrune peyenu de cuyayişê tebiat rê eleqa mocniyayiş biyo jêde. Vaşê ke şar şıxulneno, ni vaşi endi merkeze sukan de, cayê bazarun de yenê rotenê. Raver şiyayişê tibê modern ra piya xeylê vasu ra istifa de beno. Tore tore merhemi, ilaci, kremi u ronê vaşi viraşinê.

Qısımê vasu u botanik de doskarê zonaği u amatori, tore tore gurey viraşti, qısım sero eserê çimey noşti. Ninu ra ju ki Universiteya Bingoli ra akademisyen Doç. Dr. Rıdvan Polat o. Rıdvan Xocey, Çolig u qezaya Solaxan de vasu sero xeylê guriyo. Qısımê çimey de gurê ey ca cêno.

Ebe vaşu weşiyê sero esero bini ki kıtavê Ahmet Kasımoğlu, 'Ferhenga Navên Nebatan Kurdi' yo. Na kıtav de namê vaşu Tırki, Zazaki, Kurmanci u Latinki nuşiyu. Kıtav serva literaturi zaf gureo de muhimo.

1.2 Ebe Zobina Materyalê Weşiyê

Qısmê yoyin de, vaşe ke qısmê weşiyê de şıxulinê, i eve areze kerdişi nuşiyay. Qısmê diyin de ki vasu ra qeyr kamci nesney (malzemey) şıxulinê, inu sero vındayme. Na qısm de aseno ke, nesneye ke ma her roz cuyayişê xo de şıxulneme, ni eve ju usıl ra gore şuxilinê. Yê her nesne, mavenê sari manê xo esto, qeydê seveknayışi esto. Ni çike, derheqa ninu de na qısm de melımat damê. Hekimêniya sari de teyna vaşi çinê. Vasu ra qeyr zobina çiyê ke nêwerino, tebiat de nesneye ke estê hekimêniya sari de şıxulinê. Ni nesney çike, çıtur şıxulinê, kamci neweşiyu rê rınd yenê? Ni areze bi, naca nuşiyay.

1.2.1 Thuzırıkı

Waxtanê vırênu ra nat weşkerdişê xeylê nêweşiyu de thuzırıkı ra istifade kenê. Ebe xusisiyet, varisê ke qoru de vejiyê, weşkerdişê na nêweşiyê de serba goniya qılêrîne vetene cı ra istifade kenê. Serba weşkerdişê pusıganê riy ki, thuzırıkı zeleşqenê ri ra ke rêm u goniya qılêrîne biliyê. Ju thuzırık ke bizeleşqiyê cayê ra, rêm u goniya ke uca de esta, mabênê 10-20 deqa de uca lino u zerrê xo ke kerd pırr, ebe xo gıneno waro. Thuzırık ke ebe xo nêgina waro, pê kolonya, alkol, ağwa soline, sirke ya ki pê duyê cıgara thuzırıkı danê waro. Ebe thuzırıkı weşkerdiş, jê waxtanê vırênu ewro ki zaf yeno gurenayene u merkezanê suku de ki thuzırıkı yenê rotene. Thuzırıkı ra weşkerdişê ni nêweşiyu de ki istifade kenê; hemoroid, egzema, sedef, fitiqê vile u miyaney, nêweşiyê çımu. (K8, K12, K72,)

1.2.2 Genım, Cew, Noke, Hak

Nêweşiyê ke jê baluge, egzema u temrey cild sero yenê meydan, weşiyê ma kenê xırab u heyatê ma yo rocane de çetiniye dano ma. Seba weşkerdişê ni nêweşiyu, ge çareyanê medikalı ra ge ki ilacanê hekimêniya şari ra istifade kenê. Misal, genım u cew sero dua wanenê u kenê serê balugu ra, dima ê genım u cewu kenê binê hardi ke wa nêweşiyê weş bo. Jê usılê genım u cewi, noke u haku ra ki seba weşkerdişê istifade kerdê. Qasê amarê/humarê baluganê desti noku kenê binê hardê lincini u keso ke noki kerdê binê hardi, u gereke qe qaytê peyê xo mekero u racêro. Ya ki qasê amarê baluganê cildi genım ya ki cewu kenê zerrê hakê kali. Hako ke genım ya ki cewi kerdê zerrê cı, ey kenê binê hardi, key ke hak poyiya balugi ki ebe xo benê weş. Ninu ra qeyr, caê dê insani de ke sedef ya ki egzama vejıyo, pê genım u cewu dormê

dırbetu jê qeleme beli kenê u hirê heftay her çarşeme ki ni usılı gurenênê, ni nêweşiyu kenê weş. Ardê cewu kenê lapa u kenê serê kergane ra (K3, K11, K74, K75).

1.2.3 Çita Çeqere, Meqes, Derjêni, Kardi, Non, Qurane, Îştaneo Zerrnên

Domanê ke newe biy, inu be cênıkanê dığaskanu ra seba xırabiye u tayê nêweşiyu ra seveknayişi, mıntıqa Çolig u kulturanê nejdiyu de xeylê tedbiri yenê guretene. Misal, seba nêweşiya çeqeriye ra seveknayişi, çita çeqere erzenê serê domanu, îştaneyo zerrnên kenê bêçıkanê domanu, ağwa ke domanu şunê, zerrn erzenê zerrê a ağwe.

- Seba çımu ra seveknayişi, kesanê ğeribu jêde nêverdanê lewê phıt u cênıka dığaskane.
- Kardi, derjêni ya ki meqes kenê beşige ya ki kenê cıla dığaskanu ke maye meterso u “Ela Gızıkıne” zarar medero maye be phıtê xo ra.
- Qurane ya ki non lewê maye be phıti de nanê ro ke, rehetiye bıdero cı u inu nêweşiyu ra bısevekno.
- Onciya derjêni finê cıla dığaskanu ke, mılaketanê xırabını ra maye u phıtê xo bısevekno (K1, K51, K71, K75).

•

1.2.4 Şıtê Maye

Domanê ke newe biy, seba inu çiyu de tewr muhim şıtê maye yo. Domanê ke şıtê maya xo ra rınd istifade kerdo, bunya xo dayêna bena quwetıne u zaf nêweş ki nêkunê. Seba weşkerdişê nêweşiyânê çımu u dezê gosu, waxtanê vırênu ra nat sıtê maye amo gurenayene. Goş u pırnıke u çımê ke dezenê, şıtê maye kenê zerrê cı u dı-hirê roji ebe nu qeyde dewam kenê. Weşkerdişo ke ebe şıtê maye kenê, ney ra teyna phıti nê, insanê pili ki fayde vinenê (K76).

1.2.5 Sole

İlmê Şari de muhimêniya sole jêdewa. Teyna ilmê şari de ki nê, itıqatê şari de ki tayê mıntıqayu de sole jê çiyê de bimbareki yena diyayene. Ebe xusısiyet, tayê mıntıqayu de sole ke deverdiyo serê hardi, pay era serê sole nêdanê. Juyê ke ciranê xo

ra sole bîcêro, gereke miheqeq badêna peyser bîdero cî. Gorê itîqatê şari, heqa sole girana. Gegane ki keso ke hewno de xirab bîvino, a roze tayê çeyu rê sole vîla kenê.

Dewa Haydani yê Çoligi ra Sîddîka Hamarat, her serre asma Remazani ra raver cirananê xo rê sole vîla kena. Gorê inancê aye, a sole aye rê xêr beno, cirani ke a sole burê, sîfa dana inu.

- Usîlanê dini u efsûmi de ki sole ama gurenaene. Mîsal, kesê ke riyê çîme kerdene ra biy nêweş, sole sero dua wanenê, dîma a sole erzenê zerrê adiri ya ki ebe adirê tupe vêşnenê. Ebe nu qeyde, kesê ke dua wanenê u sole serê nêweşu de çerexnenê, ebe bawuşke (esneme) nêweşu çîmu ra seveknenê u hetê psikoloci ra rehetiye danê cî.
- Phîtê ke newe maya xo ra biy, inu kenê zerrê sole ke, eke biy gîrsi araqê xo ra boye mêro.
- Dîrbetê ke cî ra goni sona, sole kenê serê ni dîrbetu be dîrbetanê heywanu ra.
- Ninu ra qeyr, ya sole kenê serê dîdananê dezaeyu ya ki ebe ağwa soline gargara kenê ke dezê dîdanu vîndero (K12, K74, K77).

1.2.6 Sabun, Mir, Hene, Vazd, Goşt

Usîlanê hekimêniya şari yê weşkerdişî de ke rînd niya da, vineme ke, maddê ke hetê şari ra dayêna zaf u her waxt yenê teminkerdene, şar seba weşkerdişî ê maddeyu ra istifade kerdo. Ge ê maddeyu ra çiyê newey viraştê ge ki ê maddeyu ebe halê xu yê xamu gurenê. Ni maddeyu ra tewr jêde ni amê gurenayene; sabun, ardi, hene, vazdê heywanu (içyağı). Usîlê weşkerdişiyê ke pê ni maddeyu viraşinê, niyê:

- Domani ke biy qebz, sabun kenê qîne. Heywani ke perç biy, ağwa sabunine danê şîmitene, dîma danê vozdaene ki heywani rîtike kuyê. Vêrê cênîku ke gînay waro, ebe sabun vêre mişt danê u danê we. Herme ya ki qor ke cê vejiya, seba hurendi kerdişî sabun ra istifade kenê. Sabun be ardu ra kenê têwerte u cî ra alçi viraşinê, ni alçi pisenê cayanê şikiyayeyu ra ke sabit vîndero.
- Ardu ra lapa viraşinê u cayo ke tadiyo, kenê ucay ra u ebe paç danê girê.
- Cayê insaniyo ke riyê darbeyu ra zerar guret u masa, goştu suro kal pisenê ucay ra.
- Wertê bêçîku de ke mantar vejiya, ebe hene, ağwe u çay ju merhem viraşinê u kenê serê mantaru.

- Weşkerdişê şikiyayişi u cêvejiyayişi de gegane teyna vazdê heywanu ra gegane ki postê miye be vazd ra istifade kenê. Çiyu ke ron be post ra viraştê, kenê cayanê şikiyayeyu ra (K22, K71,).

1.2.7 Nalê Astori, Îştiri, Nazariye

Çetnîya ke şar rew-rew raştê cı yeno, inu ra juyê ki çime biyayişo. Kesê ke amey çimekerdene, gegane hem weşiya aqılı hem ki weşiya wucîdê xo bena xırabîne. Serba çime biyayiş ra xo seveknayişi, şarê mîntîqa xeylê çiyu ra istifade keno. Misal, çêverê çeyi de nazariye, îştiri ya ki nale darde kenê. Heni inam beno ke, i çiyê ke darde kerdi, insanu u heywananê xo xırabiye ra seveknênê. Ebe xusîsiyet, îştiri ya ki nalê astori çêverê axure de darde kenê ke, cirani heywanu çime mekerê u sitê heywanu mebirriyo (K13, K75, K76).

1.2.8 Goştê Luye, Kesa u Zuzey, Sîtê Heru

Tayê heywanê ke waxtanê virênu ra nat werdişê xo heram qebul biyo, serba şifay inu ra istifade kerdo. Ni heywanu ra goştê luye be zuzey amo werdene, goniya kesa u sitê heru ra ki seba weşkerdişê kanseri istifade kerdo. Ninu ra qeyr, ni waxtanê peyênu de sebebê tesîrê şifadayişi ra sitê heru ra krem u sabun ki vîrajîno (K56, K61, K77, K78).

1.2.9 Hacamat

Nu usîlê weşkerişi, waxtanê virênu ra hata na roze, seba weşkerdişê tayê nêweşiyu amo gurenane. Waxtê mao modern de ki ebe qontrolê dewlete nêweşxaneyu de cayê xo gureto.

Usîlê weşkerdişiyu ke ebe vakum u neşteri tayê cayanê insani ra goni yena guretene, cı ra hacamat vajîno. Kamci organ u cayê insani ke bîdezo, ucay rê hacamat kenê. Misal, serba vîledezi kortike rê, serba saredezi serê kortike kenê tîraş u ucay rê hacamat kenê. Vajîno ke, usîlê hacamati xeylê nêweşiyu keno weş. Tesîrê hacamati yê weşkerdişi kilmek ra niya areze bikerime;

- Vajino ke, dezê sare, dıdan, çım, pıŝti, herme, miyane u qoru keno weŝ, varis, romatizma u xêĝêni (gêj) sero ki tesirê xo beno.
- Ninu ra qeyr, wucidê insani keno dinc, quwete dano cı, psikoloji keno rınd, xo vir ra kerdene be bêhewnêni ra ki tesirê xo beno. Şarê mıntıqa ki ebe ni usılı waŝto ke, nêweŝıyanê xo rê derman bıvino (K71, K74, K77).

QISIMÊ DIYIN

2. USILÊ WEŞKERDIŞÊ NÊWEŞIYANÊ ÎNSAN U HEYWANU SERO

2.1. Miyanedez u Nêweşiya Xita Miyaney / Omuriliki

2.1.1 Fıtiqê Miyaney u Miyanedez

Weşkerdişê fitiqi u miyanedez sero Çolig de xeylê usılu ra istifade kenê. Zafê ni usilê weşkerdişu, vaş u viliku sero yê. Ni usılu ra qeyr masaj kerdene ra ki istifade kenê.

- Lahana girinenê u pelganê lahana germa germ miyane sero nanê ro u ebe poşete pişenê têra ke dezê miyaney vındero (K12).
- Koka zencefilê tezey ebe rende kenê hurdi, tepiya kenê germ u kenê miyaney ra ke dezê miyaney vındero.
- Qasê 2 khoçikanê germi ronê goza Hindistani kenê serê cayê dezayey ra u qasê 10 dequ ki masaj kenê ke dezê xo vındero.
- Qasê 2 khoçikanê germi ronê zeytini kenê germ, cayo ke dezeno, kenê serê ucay ra ke çerme, ronê zeytini bıliyo u dezê mordemi bıbirno.
- Papatya zerrê ağwa giriyayiye de 10 deqiqey dem kenê u qasê ju ıstıkani şımenê (K12, K18, K20, K23).
- Çayê koyi (adaçayı) girinayene ra tepiya, cayo ke dezeno, kenê serê ucay ra u masaj kenê (K23, K24).
- Cayo ke dezeno, thuzurıku zeleyqnenê ucay ra (K11).
- Sapanê gilyazu girinenê u ağwa xo şımenê.
- ıstıkanu zeleyqnenê miyaney ra u oncenê ke dezê xo vındero, rehetiye bıdero cı (K38, K42, K50).
- Miyane rê hacamat kenê (K1, K8, K45, K48, K52, K53).
- Cayo ke fıtiqê miyaney esto, serê ucay de pereyo madeni nanê ro u pişenê têra (K11, K15).

2.1.2. Fıtiqê Viley u Viledoz

Weşkerdişê miyanedez u fıtiqi de, şar doxtoru ra raveri usılanê xu yê khanu ra istifade kenê. Ni usılu ra tayê niyê:

- Viledezo ke tayê darbeyu ra tepiya biyo, serba weşkerdişê ey, cayo dezaye sero cemed nanê ro ke masayiş u dez mebo (K33, K42).
- Ebe diqat vilê mordemi raşt u çep ser anê benê ke vilê xo hereket kero u rehet bo (K21, K71)
- Ronê tayê vaş u viliku (ronê zeytini, ronê kantoroni, ronê papatya) kenê germ u kenê serê cayê dezayey ra (K41, K53)
- Kesê ke mıntıqa de namdarê (jê Pakize Ayrancı), inu rê vilê xo danê ontene (K11, K15, K18, K29, K44).

2.1.3. Felç / Kud Biyayiş

Felç, wertê/mabênê şari de ebe namanê “çarpılma, inme, cin çarması” u jê namanê niyanênu ki yeno zanitene (K23). Gorê inancê şari, tayê nêweşiy hetê Heqi ra yenê. Coka ke çarê nêweşiyu ki dua u jiyaru ra saye kenê. Usılanê şari ra tayê niyê:

- Nêweşiy ke vênay ra qurban sare bîrnenê (K10, K15)
- Sadaka danê feqîru.
- Kesê ke biyê kudi, inu benê turbe u jiyaru ser u uca de danê rakutene. Gorê inancê şari, nêweşu ke hewnê xo de weşiya xo sero çı di u beno (K4, K21, K53).
- Kesê ke biyê kudi, ebe tayê ronû inu rê masaj kenê (K8, K12).
- Kesê ke biyê kudi, dest u payanê inu danê hereket kerdene ke goni beden ra bîfeteliyo (K72).

2.2. Nêweşiya Çermey/Cildi u Weşkerdişê Xo

2.2.1. Alerji

Tepkiyo tamaşeyo ke riyê tayê çiyu bedenê mordemi dano cı, cı ra alerji vajino. Ge riyê werdene u şımitene ra ge riyê stresi ra ge ki tesirê tayê ilacu/dermanu ra alerji yeno meydan. Alerji zafêri ebe huriyayiş, vêşayiş u sur biyayiş xo musneno cı. Serba weşkerdişê alerji ni usılu ra istifade kenê:

- Cayo ke biyo sur, ronê kantoronê çeçeri ebe masaj kenê serê ucay ra (K33, K41).
- Cayo ke biyo sur, ebe ağwa germe şunê ya ki sero cemed nanê ro ke weş bo (K4, K11, K55).
- Hêniyo ke raya Darê Yêni (Genç ilçesi) sero yo u cı ra ağwa madeni yena, ni hêni ra hem ağwe şımenê hem ki ebe na ağwe cayanê vêsaye u surbiyayeyu şunê (K8, K13, K62, K71).

2.2.2. Kergane

Nêweşiya cildiya ke riyê gonin biyayiş, muye u rêmi ra yena meydan, cı ra kergane yena vatene. Usilê ke serba weşkerdişê na nêweşiye cı ra istifade kenê, niyê:

- Piyazu ağwe de girinayene ra tepiya serê kergane de nanê ro u pişenê têra. Gereke hata sodiri kergane sero vındero (K28).
- Asino ke ebe adır biyo sur, ey nanê serê kergane (K53, K77).
- Puneyo teze kenê phan u kenê serê kergane ra (K7, K8).
- Cew ya ki genim sero dua wanenê, tepiya ê cew u genimu kenê binê hardi (K12, K71).
- Kergana ke riyê rêmi ra vejîya, loqum kenê germ u serê kergane de nanê ro (K1, K80).
- Serba weşkerdişê kergane, sungê kukori ra ki istifade kenê.

2.2.3. Çhinke u Lekê Riy

Lekê ke ri de vejîne u rengê xo qewayiyê, cı ra “çhinke” vajina. Serba weskerdişi ni usilu ra istifade kenê:

- Pirincu zerrê ağwe de danê vındardene, nişasta xo ke bin de mende, a nişasta kenê ri ra u hata ke husk nêbiye nêkenê pak (K37, K65).
- Lekê ke riyê dırbeti ra vejîyê, qasê 10 rozu paço alkolın kenê leke ra u kenê pak (K5, K7, K19).
- Lekê ke riyê tiji ra vejîyê, tuya şiyaye kenê phan u ebe masaj kenê cild ra. 10 deqey ra tepiya ebe ağwe şunê (K3).
- Lekê ke riyê dıganiyêni ra vejîyê, waxto ke cênike doman ard, serba weşkerdişi porê cênike ebe araqê xo ra mişt danê (K44, K63).

2.2.4. Dolama

Masayeyo ke dormê nenıgu de ya ki astıku de amo meydan, cı ra “dolama” yena vatene (TDK, 2005:554). Serba weşkerdişê dolama, mıntıqa de ni usilu ra istifade kenê:

- Şekero tozıkın kenê germ, kenê dormê nenıgu ra u ebe poşete pişenê têra (K40, K79).
- Anuxu kenê zerrê ronê zeytini, tepiya kekik be ronê zeytini ra kenê nenıgu ra u ebe poşet pişenê têra (K20).
- Bêçıka ke biya dolama, tutino hit pişenê a bêçıke ra. Gereke ju şewe heni bımano (K60).
- Bêçıka ke biya dolama, pereyo asın pişenê a bêçıke ra (K2, K48).

2.2.5. Egzama

Nêweşiya ke ebe huriyayiş u sur biyayiş cild de vejina, wertê sari de cı ra egzama yena vatene. Şarê mıntıqa, weşkerdişê na nêweşiye de zafêri usılanê dini ra istifade kerdo.

- Kemerê ke tayê turbe u jiyaru ra amey guretene (Kane Baba, Şeker Baba, Delil Şeyh Ahmet, ...), kesê ke biyê egzama, dormê inu de ê kemeru nanê ro u tayê duyayu wanenê (K18, K21, K37).
- Mezelanê kesanê pil u dewrêsu ra wele cênê (Yeşil Baba, Koropınar Köyü), kenê zerrê ağwe u şimenê (K30).
- Momiya hemgêni vilêsnenê ro u vaşê pel hewesi de piya têvdanê. Waxto ke biy jê melemi, cayo ke biyo egzama, kenê serê ucay ra (K39).

2.2.6. Huriyayiş / Kurdeşen

Masaye u sur biyayişo ke tayê cayanê cildê mordemi de ebe huriyayiş vejino, cı ra “kurdeşen” vajino. Kurdeşen, waxto ke weşiya insani biye xırabine ya ki beden bê vitamini mend, zafêri u waxt vejino werte. Mıntıqa de weşkerdişê na nêweşiye niya beno:

- Kesê ke kurdeşen veto, ağwe u hewayo zaf serd ya ki zaf germ ra inu duri finê (K24).
- Astê kavokê vergi ebe ju la ra danê girê u vilê nêweşu ra darde kenê (K53, K61).
- Kesê ke nêweşê, 3 teni piyaji u 3 teni şiru ra cênê lewê xo, cayo ke wertê çar rayu de maneno, şonê uca de vindenê. Piyaz u şirê ke tey ardi, inu uca de erzenê hard u uca ra benê duri, şonê (K8, K77).
- Kesê ke kurdeşen veto, adıro ke vêşeno, şonê lewê ê adırı de nişenê ro, hata ke adır sayiya we. Gorê inancê şari, kesê ke nêweşê, verê ê adırı de ke xo nêkınıt, dayêna kurdeşen nêvezenê (K9). Rêça ni inanci kulturê Şamayu de ki vineme.
- Ağwa ebe sodawa ke dewa “Sudüğünü” de vejina, hêniyo ke raya Darê Yêni sero yo, kesê ke kurdeşen veto, gereke ni hurdemêna cayu ra sodır rew ra ağwe bışimo u serê cayanê huriyayeyu ra ki kero (K38).

2.2.7. Mıloçike

Nêweşiya ke serê cildi de ebe rengo sıpi vejino u insan hureneno, cı ra mıloçike vajina.

- Cayo ke mıloçike vejiya, ju xoce anê u mıloçike sero dua danê wendene (K22).

- Sabuno kesk vilêsnenê ro u qasê ju saete mîloçike sero danê vîndardene (K33, K44).
- Vilencê çami vilêsnenê ro u kenê zerrê vazelini, têvdanê. Çiyo ke kerdo hazır, ey kenê serê mîloçike ra (K12, K55).
- Vasê “hayıt”i ağwe de girinenê, cayo ke mîloçike vejıya, ebe na ağwe uca şunê (K5, K33).
- Cayo ke mîloçike vejıya, hene kenê serê ucay ra (K50).
- Cayo ke mîloçike vejıya, uca ebe kartole mişt danê (K11).
- Mîloçike ke linge de vejıyo, kesê ke mîloçikê xo estê, inu serê wele de fetelnenê (K1, K3).
- Cayo ke mîloçike vejıya, uca ebe sirke şunê (K28).
- Cayo ke mîloçike vejıya, ağwa turşi verdanê serê ucay (K63).
- Kesê ke bedenê xo de mîloçike vejıya, serba weş biyayişi gereke zaf şir buro (K18, K22, K23).
- Gereke xeylê şıt, mast, pendir, thoraq u kefirî bêsimiyo u bıweriyo (K13).
- Lhınciya ke tey kil esto, aye kenê serê masti ra (K29, K38, K40).

2.2.8. Vıreng / Vıronđi

Rışıyayışo ke tayê cayanê porê insani de beno, cı ra vıreng vajino. Ge riyê stresı ra ge ki riyê tayê bakteriyu ra yeno meydan. Poro ke rışıyo, gegane reyna vejino gegane ki peyser nêno. Wertê qomi de na nêweşiye niya kenê wes:

- Cayo ke por rışıyo / biyo vıreng, uca de tenê goni vezenê u şir kenê serê ucay ra (K35).
- Ronê kantaronê çeçeri kenê pıra (K17).
- Cayo ke vıreng vejıyo, uca ebe jilet kenê pak u ebe ronê zeytini u şir ra mişt danê (K9).
- Herdişe de ke na nêweşiye vejıye, ebe jilet cayê vırengi terenê u şenık goni vezenê. Ronê zeytini be şir ra kenê serê ucay ra (K33, K52).
- Qabuğê goza tejiye be pelganê xo ra ağwe de girinenê u kenê serê vırengi ra (K13, K77).
- Kesê ke biyê vıreng, waxto ke ağwe kerde xo ro, gereke ebe tasa bakıre ağwe deverdo xo ser.
- Pelganê dara şimşiri girinenê, eke bi serdın kenê por ra. Ni usılu de gereke tasa bakıre be dara şimşiri ra bıbê. Ju qesê vırênu de vanê, “Sareyo keçel rê şanê şimşiri...”. Nu qese ki musneno ke, hekimêniya şari be qesê vırênu ra jubini ra girêdayeyê.

- Şiliya vîrêna ke aşmanê usari de hirê rey têdîma varena, a şiliye ra ağwe cênê u kenê por ra (K18, K22).

2.2.9. Sedef

Nêweşiya çermeya ke wucidê insani de ebe lekeyanê sîpiyu vejina u reyna be reyna yena diyayene, cı ra sedef vajino (Înanır, 2003).

Gorê inancê şari, na nêweşiye riyê xoverkutene u tersayene ra bena (K22). Zafêri sare, zoni u zenganê bojiyu de na nêweşiye vejina. Serba weşkerdîşê na nêweşiye, mıntıqa de ni usîlu ra istifade kenê:

- Qabuğê / serdikê goze kenê husk u rinê ra. Dîma ebe ağwe kenê jê heney u kenê serê dîrbetu ra (K20).
- Dırîke kenê husk u kenê zerrê ağwe, dîma ki kenê serê dîrbetu ra u ju şewe sero danê vîndardene (K51).
- Lızganê dara çami girinenê u dîma kenê serdın. Cayo ke dîrbetino, ebe na ağwe uca şunê (K10).
- Kesê ke biyê sedef, serba weş biyayişi zerdeçal zaf wenê (K48).
- Vaşo ke namê xo “aleyo vera”o u mıntıqa de ki ni waxtanê peyênu de dayêna raştê cı yeme, endî weşkerdîşê nêweşiya sedefi de ki ni vaşi ra istifade kenê. Pelganê aleyo vera pê kardi bîrenê u jelo ke zerre dero, ey vezenê hirê roji kenê serê sedefi ra (K10, K11, K50).
- Dezenfekte kerdene sero tesîrê sirkê saye ki esto. Coka hefte de reyê ağwa ebe sirke kenê serê dîrbetu ra (K44).
- Serba weşkerdîşê huriyayiş u dîrbetu yulaf ra ki istifade kenê. Yulaf rında rınd kenê hurdi u ebe ağwe kenê jê melemi, dîma kenê serê dîrbetu ra (K11).
- Kesê ke çermê sarê xo de sedef vejiyo, pelganê dara çay ağwe de girinenê u ağwe xo ro kerdene ra tepiya verdanê sarê xo ser (K12, K33).
- Ronê goza Hindistani xeylê nêweşiyanê cildi rê rınd yeno. Serba weşkerdîşê nêweşiya sedefi ki cı ra niya istifade kenê: Ya her roze qasê 2 khoçikanê germi wenê ya ki roze de hirê rey kenê serê dîrbetu ra.
- Papatya çeçere girinenê u hona ke banyo ra nêvejiyay, kenê serê cayanê dîrbetu ra (K28).

2.2.10. Baluge

Gorê inancê şarê mintıqâ, baluge riyê bequ de kaykerdiş ra vejina. Mintıqâ de na nêweşiye ebe usılanê dini u deke (büyü) kenê weş. Serba weşkerdişê na nêweşiye de duayu ra qeyr tayê materyalu ra ki istifade kenê.

Gorê inancê şari, vejıyayışê baluge sero tesirê bequ esto, insani na nêweşiye bequ ra gureta. Asayışê çermê bequ maneno ra balugu. Riyê na ero cı mendene ra fikro de niyanên vejıyo werte.

Serba weşkerdişê na nêweşiye ni usıla ra ki istifade kenê:

- Kesê ke fekê xo ra duay kemi nêbenê, ê balugu sero dua wanenê u hirê rey tu kenê serê balugu (K11).
- Kesê ke fekê xo ra dua kemi nêbenê, tédıma hirê çarşemey balugu sero wanenê u ebe qeleme cênê zerrê daire. İtha de fêl u emel nu yo ke, vılabıyayışê balugu bıderê vındardene (K71, K72).
- Kesê ke wazenê ke baluganê xo sero dua bıdero wendene, gereke roza yeniye cami ra ke raveri kam vejıya, ey ra baluganê xo sero dua bıjêro (K8, K9, K55).
- Mintıqâ de heni inam beno ke, kesê ke ocağê balugu derê, ê ke balugu sero tu kerê, balugi benê weş. Mintıqâ de dewa Karapınari ra Cemila ana (Cemile Bakır), ebe nu qeyde ni usılê weşkerdişi ana hurendi (K11, K22, K50).
- Kesê ke balugê xo estê, hondê morê baluganê xo cewu ya ki genımu sero dua danê wendene. Dıma ê cewu ya ki genımu kenê bınê hardi. Genım u cewi ke poyıyay balugi ki gınenê waro (K59, K61, K77).
- Weşkerdişê nêweşıyu de tayê qese u qesê vırêru ra ki istifade kenê: “aşme diye xêre diye, hurendia baluganê xo thale diye.”, jê qesanê nianênu wanenê, qaytê aşme kenê u dua kenê (K44).
- Cênıkê ke domanê xu yê dıletey estê, cı ra serba weş bıyayışê balugu dua wazenê (K47, K53).
- Cênıkê ke newe doman ardo, destê inu nanê serê balugu ra u cı ra wazenê ke 3 surê Felaki be 3 surê Nasi ra balugu sero bıwanê (K20).
- Hak sero ju qulıke kenê ra u çand teni balugi ke estê, hondê inu genımu qulıke ra erzenê zerrê haki, dıma hak kenê bınê hardi. Gorê inancê şari, hak ke poyıya balugi ki benê weş (K40, K71).

- Dime ya ki vilê astori ra muye cênê u baluge ra danê girê. Tayê waxti ke vêrdi ra balugi ki ebe xo ginenê waro (K23, K44).
- Khoçika de asinine kenê binê hardi, dima vezenê nanê serê balugu. Ebe nu qeyde hirê heftey her roza yeniye de dewam kenê (K11, K48).
- Ağwe sero 3 Fatihay, 3 Felaki u 3 ki Nasi danê wendene, dima na ağwe hem kenê balugu ra hem ki nêweşi na ağwe ra şimenê (K23, K42, K78).
- Genim, cew u sole kenê têwertê, çêyo ke ocağê xo vêşeno, vejînê serê ê çêy u çiyoy ke vırasto (genim, cew, sole) ey erzenê cêr. Heni inam kenê ke ebe nu qeyde balugi benê weş (K10, K33, K70).
- Ronê dara çay, ses roji u roze de phonc rey kenê serê balugu ra (K6, K16, K18).
- Ağwa ke ebe “propolis” name bena, aye roze de dı rey kenê serê balugu ra (K40).
- Ronê Hindu kenê serê pemey ra u roze de dı rey kenê serê balugu ra. Weş biyayişê xo tenê waxtu cêno hama pêro balugu keno weş (K11,).
- Sirkê saye kenê peme ra u peme ki pişenê balugu ra. Ebe nu qeyde ju hefte u her şewe dewam kenê (K17, K30).

2.2.11. Pusige

Nêweşiya cildia ke ebe sur biyayiş u rêm vejina, cı ra “pusige” yena vatene. Ebe xusisîyet, waxtê xortêni u azabêni de vejina. Zerriya insaniya şiyaye ke ronime biye, riyê naye ra ki pusige vejina. İltihabê bezeyanê roni, pusige u dirbetanê rêmını ra “akne” vajino (Tekin, 2008, 5).

Mıntıqa de serba weşkerdışı ni usılu ra istifade kenê:

- Vaşê çoregi (çörek otu) girinayene ra tepiya parzun kenê u kenê serê pusıgu ra (K40).
- Ebe kilo naturel (wela adırı) ra maske vırazenê (K30).
- Kartolu rende kenê u ağwa xo vezenê. Na ağwe ki ebe peme kenê pusıgu ra (K33).
- Cayo ke pusige vejıye, ebe ağwa gule uca kenê pak (K13, K48, K77).
- Macunê dıdanu kenê serê pusıgu ra (K18, K32).
- Ağwa limoni kenê serê pusıge ra (K55).
- Ağwa limoni be tarçın ra kenê têwertê u kenê jê melemi. Ni melemi ki kenê serê cildi ra (K20).

- Ağwa limoni be zerdeçal ra kenê têwerte u kenê jê melemi. Ni melemi ki kenê serê pusıgu ra (K21, K40).
- Karbonat be limon ra kenê têwerte u kenê serê pusıgu ra (K22, K31).
- Limon, hemgên u şit kenê têwerte, ebe peme kenê serê pusıgu ra (K40).

2.2.12. Teliyê Paşna

Dezo quwetino ke binê paşna ra hata bilegê linge dano pıro, cı ra teliyê paşna vajino. Xeylê waxt pay ra ke ama vınitene u zaf raye ra ke şı, dezê paşna beno zaf. Ebe xusısiyet sodırane dez dano pıro u paşna keno sert (Görgel, 2019, 10)

Nêweşiya ke paşna de vejina u raye ra ke şı dez dana insani, naye ra “teliyê paşna” vajino. Mıntıqa de serba weşkerdışi ni usılu ra istifade kenê:

- Vılıka “akşamsefası” girinenê u lınganê nêwesı zerrê na ağwe de danê vındardene (K17).
- Kılê adırı sero tamatesu pêşnenê u ebe poşete pişenê paşna ra. Ebe nu qeyde gereke ju şewe paşna sero vındero (K38).
- İso to pulın ağwe de kenê hit u kenê serê paşna ra, tepiya ebe poşete pişenê têra (K22).
- Şuşê soda kenê binê lıngu u şuşe sero lıngu anê benê, masaj kenê (K22).
- Ebe kemera paşna, paşna rê masaj kenê.
- Cayo ke teliyê paşna vejiyo, serê ucay de cemed nanê ro (K22, K28, K31).
- Her roze sodır u sonde, bêçıkanê lıngu ebe dest oncenê u heni masaj kenê (K13, K44).

2.2.13. Gerr

Na nêweşiye zafêri waxtanê payız u zımıstani de insanu kena nêweş. Ebe çetuniya huriyayişi xo musnena u zaf lez insananê binu kena nêweş. Kesê ke kincanê jubini cênê pıra, cılanê jubini de kunê ra u pakiya xo rınd nêkenê, zafêri kesanê nianênu de vejina. Şarê mıntıqa, serba weşkerdışe na nêweşiye ni usılu ra istifade kenê:

- Sabuno kesk vılêsnenê ro u zencefilo teze kenê zerrê sabuni. Çıyo ke vırašto, ebe ey ağwe kenê xo ro (K31).
- Kesê ke gerr veto, ebe sirkeyo sıpi inu şunê (K1, K3, K9, K12).
- Ebe ağwa soline ağwe kenê xo ro (K79).

- Cayo ke gerrino, uca rında rınd şunê, kenê pak u jelê aleyo vera kenê pıra. Nê m sate ra tepita ê cayu şunê, kenê pak (K67).
- Ju khoçike ronê vilika çay be ju khoçike ronê zeytini ra kenê têwerte u ebe peme kenê pıra. Gereke qasê hirê heftu, sodır u sonde ebe nu qeyde dewam bıkerê (K13).

2.2.14. Vêşaye

Dırbetê ke tesirê kimyasal, elektronik ya ki radyasyonu ra çermê wucıdı de yenê meydan, cı ra vêşaye vajino (Demirel, 2001, 23).

Vêşayê ke riyê qeza, tiji u şewe (zora) ra biyê, serba weşkerdışê ni vêşayu ni usılu ra istifade kenê:

- Ronê susami kenê serê cayanê vêşayu ra (K20).
- Salça kenê pıra (K21).
- Ronê kantaroni kenê pıra (K11, K18).
- Ronê dimê miye vilênênê ro, kenê jê melemi u kenê cayanê vêşayu ra (K33).
- Xaba şiti be mast ra kenê pıra (K9, K55, K61).
- Kesê ke wazenê ke rêça vêşayey memano, kireç kenê ağwe u têv danê. A ağwe ke parzun kerde, kireç be limon ra kenê têwerte u kenê serê cayanê vêşayu ra (K33).
- Ronê tahini kenê pıra (K8).
- Momiya hemgêni be ronê zeytini ra kenê têwerte u jê melemi kenê pıra (K22).
- Ronê motori kenê serê cayanê vêşayu ra (K77).
- Haku girinenê, sıpiyê xo kenê tawike, çeqerê xo ki hata ke ronê xo vejıyo, girinenê. Rono ke vejıya, ê roni kenê serê cayanê vêşayu ra (K15).
- Serba weşkerdışê vêşayê tiji, ronê zeytini u mast kenê pıra (K30).
- Vêşayeyo ke namê xo “zona”o, serba weşkerdışê ey ki ronê kantaronê çeqeri kenê pıra.

2.2.15. Dırbeti (Dırbetê fek u zoni de vejınê, dırbetê ke riyê qeza ra biyê)

Bedenê ma de gegane xo be xo gegane ki riyê tayê qezayu ra dırbeti yenê meydan. Dırbetê ke zaf giran niyê, ni dırbetu mıntıqa de ebe hekimêniya şari kenê weş. Serba weşkerdışê dırbetu ni usıle ra istifade kenê:

- Weşkerdışê dırbetanê feki de, kesê ke fekê xo ra duay kemi nêbenê, ni keşi tu kenê zerrê feki u dua kenê (K8).

- Dırbetê ke zerrê feki de ya ki serê lewu de vejîne, serba weşkerdîşî tuya şiyaye kenê phan u kenê dırbetu ra (K11, K25, K80).
- Serba weşkerdîşê dırbetanê feki u adire (uçuk), anuxu ağwe de girinayene ra tepiya kenê serdın u gargara kenê (K32).
- Dırbetê ke serê zoni de vejîne, serba weşkerdîşê ni dırbetu, ronê dımê mangu vılêsnenê ro u jê melemi kenê dırbetu ra (K1, K8, K31, K55).
- Çayê koy dem kerdene ra tepiya kenê serdın u fek de gargara kenê (K38).
- Serba weşkerdîşê dırbetanê zoni, ronê zeytini kenê serê zoni ra u zon tenê tever de cênê pê (K3).
- Dırbetê ke riyê qezayu ra biyê, weşkerdîşê ni dırbetu de tuya şiyaye, şîtê lızgê dara mojêne, anux u dırîke ra istifade kenê.
- Dırbetê ke riyê qezayu ra biyê, kolonya verdanê ê dırbetu ser ki mikrop mecêrê (K1).
- Asıno ke adır sero biyo sur, ey nanê serê dırbetu ra (K33, K80).
- Dırbetê ke cı ra goni şona, tutın nanê serê ni dırbetu ra (K8).
- Dırbetê ke riyê biriyayişi ra biyê, hemgên kenê serê ê dırbetu ra (K1).
- Dırbetê ke cı ra goni şona, wela adırı nanê serê ê dırbetu ra (K20).
- Jelê vaşê aleyo vera kenê serê dırbetu ra (K3).
- 10 teni papatyanê husku cênê u ağwa germe de dem kenê. Tepi ana ağwa papatyu ebe peme serê dırbetu kenê pak (K33).
- Serba weşkerdîşê dırbetanê rêminu sungê kunkuri ra ki istifade kenê. Kunkorê ke aşmanê usar u payizi de vejîne, serba weşkerdîşê kanseru ni sungu adır sero pozenê u nêwesu rê danê werdene.

2.3. Tayê Deji

2.3.1. Dezê Sarey (Saredez)

- Kesê ke fekê xo ra duay kemi nêbenê, serba weş biyayişi ni kesu ra dua wazenê (K14).
- Ebe çite sare çip danê girê ke dez vındero (K3).
- Oda de tariye de gereke rayarâşiyê (K31).
- Viks kenê serê qaşıku (şakak) ra (K30).
- Cayo nermıno ke wertê bêçıka pile u bêçıka nisaney dero, ê cayu çip cênê pê ke dezê sarey vındero.

- Kolonya kenê serê qaşiku ra (K30).
- Pelga hengura tejiye kenê zerrê çite u na çite sare ra danê girê (K33).
- Patlıcano kal nanê sarey ra u ebe çite danê girê (K10, K48).
- Koka lahana şiyaye girinenê u ağwa xo şşimenê (K23).
- Saredezo kez zaf quwetino, serba weşkerdişi, hona ke nêweş nêkuto ra, ebe qeleme herfanê “elif” u “be” serê sarey de nusenê. (K30).
- Serba weşkerdişê saredezanê gıranu, thuzuriku serê sarey de nanê ro ke wa goniya qılêrine bilyê (K23, K41).
- Ebe ağwa serdine sare şunê ke saredez vındero (K10).
- Sirkê saye ra 2 khoçikanê germi kenê zerrê ağwe u qasê ju ıstıkani na ağwe ra şşimenê (K48).
- Ağwa limonine şşimenê ke saredez vındero (K15).
- Qewa thale şşimenê ke saredez vındero (K33).
- Ağwa nare/ henare be ağwa limoni ra piya şşimenê ke rehetiye bıdero beden u saredez vındero (K23, K45).
- Ronê puney boye kenê ke dezê sarey vındero (K31).
- Gılanê vilıka “kasımpati” kenê husk u jê çay dem kenê, şşimenê (K20).
- Kesê ke sarê xo dezeno, şşonde hona ke nêkuti ra, ronê lavanta kenê binê balişnanê xo ra ke saredez vındero (K10).

2.3.2. Dez u Masayişê Gule

- Kesê ke gula xo dezenê, serba weş biyayişi tayê usılu ra istifade kenê. Kesê ke fekê xo ra duay kemi nêbenê, ni kesi, nêwesı verê xo de danê ronıştene u ebe dı bêçıkanê xo aloqu / bılboncıku (bademcık) cênê pê. Waxto ke bademcığı gureti pê niya vanê, “Nu destê mı niyo, destê Ana Fatma yo.” (K11, K22).
- Serê/qabuğê porteqalı rende kenê u ağwa limoni kenê ser, wenê (K37).
- Pune be limon ra girinenê u ağwa xo şşimenê (K9).
- Serê adırı de piyazu pozenê u pişenê gule ra (K13).
- Çayê koy girinenê, hemgên kenê zerrê çay u şşimenê (K12, K33).
- Pê sirke gargara kenê (K7).
- Ağwa soline pırnıke ra oncenê (K20).
- Qabuğê nare girinenê u ağwa xo şşimenê (K8).
- Ağwa koka / pencê meyani şşimenê (K40).

- “Adaçayı” şımenê (K12).
- Zencefilu girinenê u ağwa xo şımenê (K11).
- Ebe ağwa germe tarçın dem kenê u şımenê (K20).
- Ağwa germe de papatya dem kenê u hemgên be limon ra ki kenê zerre şımenê (K18).

2.3.3. Dezê Dıdanu (Dıdandez)

- Dıdano ke dezeno, sole nanê serê ê dıdanu u ebe ağwa soline gargara kenê (K14).
- Sirkê saye zerrê feki de danê vındardene (K36).
- Zeytin kenê phan u nanê serê dıdanu (K18).
- Şir nanê serê dıdanu (K17).
- Karanfil cuyinê ke dez vındero (K6).
- Kolonya kenê serê pemey ra u peme ki nanê serê dıdanu (K1).
- Alkol kenê serê pemey ra u peme nanê serê dıdanu (K27, K34).
- Ronê anuxu nanê serê dıdanu (K23).
- Lızgê incirê tezey sıknenê u sitê xo kenê serê dıdanu (K48, K74).
- Dıdano ke dezeno, hetê ê dadani ser kunê ra (K50).

2.3.4. Dezê Goşu

- Goşo ke dezeno, şitê maye kenê zerrê ê goşi (K8).
- Ju parçê şiri kenê phan u kenê çite ra. A çite ki pişenê goş ra u a sew heni kunê ra (K60).
- Hengura tırşe kenê phan u ağwa xo kenê zerrê goşi (K40).
- Serba weşkerdışê dezê goşu benişt / vılence cuyinê (K50).
- Hawliya de germe serê goşi de nanê ro (K30, K42).
- Serba weşkerdışê khuvayışê goşu, qasê 1-2 dılapu ronê zeytini kenê zerrê goşu (K20).
- Goşê ke dezenê, ağwa piyazu kenê zerrê ê goşu (K51).
- Pelganê puney ağwe de girinenê, ağwa xo ke biye serdine, qasê 1-2 dılapu kenê zerrê goşu (K21, K51).
- Pelganê fesleşeni kenê phan u ağwa xo ra 1-2 dılapu kenê zerrê gosu (K3).

2.4. Nêweşiyê Çımu / Buke

Masayê ke dormê çımu u piştıkê / qaniga çımu de vejînê, cı ra “buke” vajina. Şarê mintıqa, na nêweşiyê ebe usılanê niyanênu ra keno weş:

- Kesê ke fekê xo ra duay kemi nêbenê, ni kesu ra ağwe sero dua cênê, tepiya a ağwe ki 7 roji kenê serê buke ra (K22).
- Non/nan kenê serê buke ra, dıma ni noni sero dua wanenê u erzenê verê ju kutiki ke ê noni buro (K28).
- İştaneyo de zerrın sero 3 İhlasi u 3 Fatihay wanenê, dıma ni iştaney kenê serê buke ra (K11, K22).
- Çayê rezeney ebe peme kenê serê çımu ra (K46).
- Şir kenê serê çımu ra (K40).
- Cewu girinenê, kenê phan u kenê zerrê çita de bariye ra. Dıma ebe na çite ra çımu danê girê (K18).
- Şitê maye kenê zerrê çımu (K14).
- Kartolu nanê serê çımu ke masaye u dez ravêro (K36, K40, K50).
- Çite kenê zerrê çayê serdını, dıma a çite serê çımu de nanê ro (K51).

2.5. Nêweşiyê Loqlıke

Ni nêweşiy riyê tayê sebebu ra vejînê werte. Ni sebebu ra tayê ki niyê:

- Riyê ağwanê qılêrını ra,
- Ağwa musluki ra,
- Goştanê kalu werdene ra,
- Bakteriyê ke serê sebze u meyweu ra kunê bedenê insanu

Sarê mintıqa, serba weşkerdişê ni nêweşiyu ni usılu ra istifade kenê:

- Serba weşkerdişê kermanê loqlıke dendıkanê kundire wenê (K8, K11, K14).
- Serba weşkerdişê rêmê pize u loqlıke çayê anuxi simenê (K7).
- Loqlıku de ke qaz bi, kimyon ağwa germe de dem kenê u şimenê ke rehetiye bıdero cı. Ebe nu qeyde, qazo ke şitê maye dero u ki vejino (K18).
- Serba weşkerdişê qazê loqlıku “atyarpuzu” wenê (K2).
- Loqlıku de ke qaz u dez bi, inciro teze wenê ke rehetiye bıdero cı (K2, K23, K41).

2.5.1. Basur / Hemoroid

- Vašo ke namê xo “çatalotu”yo, pelganê ni vaşi girinenê u qasê ju heftey sodır u şonde ağwa xo şımenê (K1).
- Zerrê ağwa germe de nişenê ro ke rehetiye bıdero cı (K20).
- Toxımanê vaşê “üzerlik”i girinenê u ağwa xo şımenê.
- Vašo ke ebe namanê “çobantaşı” u “gelincik”i nas beno, huskanê ni vaşi ağwa germe de dem kenê u ağwa xo şımenê (K18).
- Qasê ju khoçıka çay toxımanê vaşê “üzerlik”i kenê zerrê hemgêni (qasê ju khoçıka germi). Çıyo ke kerdo hazır, ju hefte u her roze qasê ju khoçıke wenê (K22, K33).
- Çayê nergizi dem kenê, şımenê (K51).
- Qabuğê turunci kenê husk u kenê hurdi, kenê jê wele. Dıma ney kenê zerrê masti u wenê (K16).
- Thuzurıku zeleqnenê pıra (K8).
- Vazelin kenê serê basuri ra (K10).
- Ronê kantaroni, ronê dendikanê hengure, ronê “atkestanesi” u ronê puney kenê serê basuri ra (K77).
- Ebe ağwa sirkeyıne ra basur şunê (K55).

2.5.2. Rıtıke / Amel

Cıyo ke normal ra dayêna zaf bi ağwın, cı ra rıtıke vanê. Mabênê şari de cı ra “amel” ki vajino. Şarê mıntıqa serba weşkerdişê na nêweşiye ni usılu ra istifade kenê:

- Nişasta be ağwe ra kenê têwerte u şımenê (K14).
- Ağwa kartolu vezenê u şımenê (K30).
- Pelganê beye girinenê u ağwa xo şımenê (K35).
- Leblebiyu wenê ke rıtıke ravêro (K14).
- Saye ya ki beye girinenê u wenê (K50).
- Ağwa limoni kenê zerrê qewa Tırku, dıma a qewa ra qasê ju khoçıke wenê (K49).
- Lapa pirinci wenê ke rıtıke ravêro (K57).
- Toxımanê vaşê “hayıt”i girinenê u ağwa xo şımenê (K61).
- Kesê ke kutê rıtıke, zafêri mast danê dinu ke rıtıke ravêro (K15).
- Ağwe be soda/ağwa madeni ra zaf şımenê ke rıtıke ravêro (K40).
- Kartole xaşênenê u ebe sole wenê (K22).
- Sirkê saye şımenê (K44).

- Muz wenê (K33).
- Havucu zaf wenê ke rıtıke ravêro (K40).
- Çayo demın şımenê (K31).
- Pelganê gule jê çay dem kenê u şımenê (K1)
- Pelganê kestane / şelbut jê çay dem kenê u şımenê (K3).
- Şeftaliye zaf wenê ke rıtıke ravêro (K7).

2.5.3. Qabızêni / Beştiya Biyaene

Kesê ke nêşkinê ebe rehetiye şêrê tuwaletê, halê inu ra “qabızêni” yena vatene. Sebebanê qabızêni ra tewr muhimi niyê: stres, werdena xırabıne, hereket nêkerdene. Mıntıqa de serba weşkerdışı ni usılu ra istifade kenê:

- Çayê sinameki yeno şımitene (K3).
- Qeysiya tejiye yena werdene (K7).
- Meywanê amnani yê husku ra komposto vırazenê u şımenê (K3).
- Ağwe zaf şımenê ke weş bê (K31).
- Werdê ke jê makarna u noni ebe lifê, gereke inu mewerê.
- Sodır u sonde qasê ju khoçıka germi ronê zeytini şımenê.
- Phıtê ke qebz biy, serba weşkerdışı sabuno kesk jê fitilu gurenênê (K7, K33, K41).
- Ronê zeytini u ronê phıtu kenê serê vêrê domanu ra ke loqlıkê xo hereket kerê (K3, K7, K8).
- Bamya ra werdu pozenê u wenê ke loqlıki bıguriyê.
- Qasê ju khoçıka şirani, toxımanê keteni wenê u ser de qasê dı ıstıkanu ağwe şımenê (K8).
- Ağwa şalgami şımenê (K18).
- Ebe ronê zeytini werdê pırasa pozenê u wenê (K3).
- Toxımanê çehreyo thalu / thuzu cuyinê u ebe ağwe wenê (K20).
- Ebegumeci ağwe de girinenê u isoto pulino thuz be ronê zeytini ra kenê zerrê ağwe, ebe nia jê werdê ağwını wenê (K3).
- Kundıre wenê (K3).
- Zerrê gozu ağwe de ju şewe danê vındardene, dıma hem ağwa xo şımenê hem ki gozu wenê (K31).
- Qasê ju khoçıka şirani, toxımanê keteni kenê zerrê masti (qasê 3 khoçıkanê germi) u sodır u şonde wenê (K50).

- Pelganê porteqali girinenê u ağwa xo şımenê (K31).
- Kesê ke sodır hona ara xo nêkerde, aluca huske, inciro husk u qeysiye ra wenê, sero ki zaf ağwe şımenê (K8).
- 10 xurmayu ebe ağwa germe de kenê nerm, ebe çatale kenê phan u kenê zerrê şıti. Kesê ke hona nêkutê ra, çıyo ke kerdo hazır, gereke ey bışımê (K20).
- Sebzanê kesku ra zaf wenê u sero ki ağwe şımenê (K3, K8, K11).
- Sodır u şonde kefir şımenê ke loqlıki bıguriyê u parazitê ke estê bımırê (K11).
- Ronê Hindu zerrê ağwe de vlêsnenê ra u ağwa xo şımenê (K3).
- Sapanê gilyazu girinenê u ağwa xo şımenê. Ağwa sapanê kirazu hem loqlıku gurinena hem ki beden ra ağwa jêdiye erzena (K1).
- Ebe kundire, pırasa, ıspanak, sapê kerevizi u ronê zeytini ra germi pozenê u şımenê (K3).

2.6. Nêweşiyê Velıku / Kemere u Rême Velıku

Tayê minerali zerrê goni derê u ebe miji beden ra erjinê tever. Ni mineralu ra tayê ki riyê tayê sebebı ra beden ra nêerjinê tever u benê jê tortu manenê. Serba weşkerdışê ni nêweşiyu ni usılu ra istifade kenê:

- Vılıkanê kantaronê çeçeri girinenê, dıma parzun kenê u roze de qasê dı ıstıkanu şımenê (K21).
- Dendıkanê qewune wenê (K1).
- Pelganê avakadoy girinenê u ağwa xo şımenê (K8).
- Serba weş biyayışı greyfurt zaf wenê (K71).
- Koka meyani girinenê u ağwa xo şımenê ke kemerê velıku warogınê (K71).
- Maydanozu hem ebe kal wenê hem ki girinenê u ağwa xo şımenê (K80).
- Pelganê murti girinenê u ağwa xo şımenê ke kemeri warogınê (K71).
- Cayê ke dezenê, torba ağwa germe u kiremito germ serê ê cayu de nanê ro ke dezê velıku vındero (K8).
- Hênıyê ke cı ra ağwa madeni yena, ê hênıyu ra sodır rew ra sonê ağwe şımenê ke weş bê (K7).
- Ağwa ke vejina serê masti, a ağwe şımenê (K70).
- Ağwa thoraqi şımenê ke velıkanê xo pak kero (K3).
- Vaşê “yapışkan”i kenê husk, dıma ağwa germe de jê çay dem kenê u şımenê (K3).

2.7. Nêweşiya Şekeri

- Serba weş biyayişi çayê zencefili şimenê (K6).
- Pelganê defney girinenê u ağwa xo şimenê (K80).
- Vaşê “murt çalısı” girinenê u hirê roji roze de qasê ju ıstıkani şimenê (K8).
- Kesê ke nêwesê şekeriyê, gereke şenik u rew rew werdu burê u zaf ağwe bışimê (K71).
- Çiyê ke şeker teyro, gereke inu mewerê (K70).
- Qasê ju khoçika çay tarçın ağwe de dem kenê u şimenê ke şekerê xo bêro ra hurendi, rınd bo.
- Şekerê insani ke gına waro, saye ya ki muriye wenê (K9).
- Şeker ke gına waro, ağwa limonê nêmi kenê zerrê qasê ju ıstıkani ağwe u şimenê (K8).
- Vaşê “kırk kilit”i girinenê u ağwa xo şimenê (K3).
- Kesê ke şekerê xo şenikeko, greyfurt wenê ke sekerê xo bêro ra hurendi (K3).
- Koriyo şiya (siyah köri) şekerê insani denge de cêno pê (K20).
- Gereke hefte de hirê roji zerdeçal bêro werdene (K3).
- Pelganê “yaban mersini” ağwa germe de dem kenê u şimenê (K13).
- Ağwa aleyo vera kenê zerrê ağwa limoni u şimenê (K10).
- Vaşo ke namê xo “berberin”o ya ki “beri beri”o, ey ra hefte de des tenu wenê (K4).
- Xiyaru girinenê u ağwa xo şimenê (K21).
- Vılkanê henaru/naru girinenê u ağwa xo şimenê ke şeker bêro ra denge (K4).
- Ronê “çörek otu” zerrê ağwe de vılênênê ro u dıma a ağwe şimenê (K2).
- Taro gılezıng / semizotu kenê zerrê masti u jê cacıxi wenê (K1, K12).
- Taro ke namê xo “tartarun”o u maneno ro kartolu, ni taru ke bipozê u burê, sekero ke zaf vejıyo ey dano waro (K31).
- Saya hardi, şekerê insani denge de cêno pê (K3, K9, K10, K11).

2.8. Nêweşiyê Ke Raya Miji De Vejinê

Tengasiyê ke riyê serd guretene u tayê enfeksiyonu ra raya miji sero yenê meydan, cı ra nêweşiyê raya miji vajinê. Sarê mıntıqa, serba weşkerdişê ni nêweşiyu ni usılu ra ıstifade kenê:

- Pune be limon ra kenê têwerte u şimenê.

- Maydanozu ya kal wenê ya ki girinaene ra tepiya ağwa xo şimenê.
- Sapanê gilyazu girinenê u ağwa xo şimenê.
- Waxto ke miji kerde vêşayiş ke bi, serba weşkerdîşi sirke kenê zerrê ağwa tahareti (K10).
- Nêweşyanê nianênu de gereke çamaşiranê zerrey her roze bêro vurnaene u uti kerdene ra tepiya bêro piraguretene (K9).
- Kiremito germ ya ki torba ağwa germe golimu sero nanê ro ke rehetiye bidero cı (K1).
- Zerdeçalı jê çay dem kenê u şimenê (K8).
- Çimê ke teze vejıyay, inu girinenê u kenê zerrê cı, şimenê (K22).
- Serba weşkerdîşê enfeksiyonanê raya miji, ağwa sureki / kızılıcki ya ki şerbetê kızılıcki ra ki istifade kenê (K8).
- Bakteriyu duri fiştene sero tesirê şiru zafo (K7).
- Vitaminê C ke her roze bêro guretene, hem enfeksiyonanê raya miji keno weş hem ki bakteriyu ra sevekneno.
- Serba duri fiştene enfeksiyonanê raya miji, dı heftey u qasê ju khoçika germi ronê karanfilu gereke bêro şimitene (K6).
- Serba weşkerdîşê enfeksiyonanê raya miji, ronê anuxu ra ki istifade kenê. Ronê kekiku kenê zerrê ağwe u şimenê (K8).
- Rışıyanê / puskulanê lazutu girinenê u ağwa xo şimenê (K3).
- Piyazu hem kal wenê hem ki koz kenê heni wenê (K21, K33).
- Yarpuzo yabani ya kal wenê ya ki husk kerdene ra tepiya jê çay dem kenê şimenê (K8).
- Zanino ke weşkerdîşê prostati de tesirê tamatesu sero tayê fikri erjiyê wertê. Coka ke serba weşkerdîşi her roze tamatesu ra istifade kenê (K1).
- Kesê ke biyê kanserê prostati, gereke zaf masanê somonu burê. Çıke zerrê somonu de xeylê vitamini estê, ni vitamini ki kanser sero tesir kenê (K33).
- Serba weşkerdîşê prostati çayo kesk ra istifade kenê (K22).
- Prostato ke biyo gırs, dendikê kundire ey kenê qız (K50).
- Henari nêverdanê ke kanserê prostati gırs bo (K3, K4, K7).
- Zerdeçal, urê/tumorê prostati keno qız u nêverdano ke ur vıla bo (K18).

2.9. Doman Ardene Ra Raver

Kesê ke newe zewejîyay, inu ra wajino ke rew ra domanê xo bîbê. Tayê waxtu ra dime domanê xo ke nêbi, doman ardene sero ma u piyê xo ra ikaz cênê. Zerrê ni waxtu de ki ebe tayê usîlu ocaxkorêni ra veyvîku seveknenê. Ni usîlu ra ju yê ki niyo: “pêmendene / weşkerdişê ocaxkorêni”

2.9.1. Weşkerdişê Ocaxkorêni

Ni usîli waxtê veyvey de sîfte kenê u hata ke doman bi dewam kenê. Veyvîke ke amê çê zamay, ju phît kenê vîrara veyvîke u cîla veyvîke de ki onciya ju phît merrednenê ra (Çıplak, 2005:166).

Ninu ra qeyr, teyna çê zamay de nê veyve de ki phît kenê vîrara veyvîke, cîsnê phîtî ke zafêri laik/lazek beno. Çîke wazenê ke domanê veyvîkeo vîrên lazek bo. Gorê fikrê şari, niya ke bi ocaxê xo ki nêbeno kor u azê xo dewam keno.

Cênîkê ke biyê veyvîki, serba itibar diyayîşi gereke domanê xo bîbê. Eke nêbi hetê şari ra qîymet nêvînenê. Coka ke cênîki serba pê mendene tayê usîlu ra istifade kenê. Pê mendene de qusîri jêde cênîku de vînenê, coka ke cîyamêrdi ni usîlu ra zaf istifade nêkenê (Çıplak, 2005:166).

Usîlê ke serba pê mendene cî ra istifade kenê, inu bînê ni namu de areze kenê: usîlê hekimêniya şari, usîlê tîbbî, usîlê dinî, usîlê deke u efsumu, usîlê ke vas u kokanê vasu ra istifade kenê.

2.9.2. Usîlê Ke Cî Ra İstifade Kenê

Leyê tîbbê modernî de seserru ra na roze ebe hekimêniya şari ama. Usîlê hekimêniya şari hona hona ki rağbet vînenê.

Cênîkê ke wazenê domanê xo bîbê, domanê xo ke nêbi ni usîlu ra istifade kenê. Cênîkê ke cayanê kîrsalu derê, doxtoru ra raverî usîlanê hekimêniya şari ra istifade kenê. Ni usîlu ebe nu qeyde kenê sîra:

- Serba pê mendene mazgalê cênîke danê we (K2, K8, K21, K30). Mazgal wedardene jê masajê de sertîyo. Guriyayîşê xo de usîlê mazgal wedardene çîturi kenê, ma ni usîli cayê xo de diy. Çîyo ke ma musayme niya areze kerime:

Kesê ke ni kari ra fam kenê, sîfte inu ra randewu yeno guretene. Randevu guretene ra tepiya roza ke cênîke biya regl, a roze sonê, kesê ke ni kari kenê, verê inu de pîstserki

merredina ra, destanê xo peyser dana ra u linganê xo ki rında rınd dana ra. Kesê ke masaj kenê, ebe dest u bileganê xo golımanê cênike rê masaj kenê. Nu masaj qasê 15 dequ dewam keno. Masaj ra tepiya cênike gereke kıncanê germinu pırajêro, ağwa serdine ra duri vındero, karo gıran mekero u werdena xo rınd bo. Nu usıl, mabênê Elewiyu de hetê cênikanê kokımu ra vırajino. Dewa Karapınari yê qeza Sancaki de Medine Yurtsever Ana ki ebe ni usılı nas biyêne, der u dorme ra meymanê xo amêne u hekimêniya şari kerdêne.

- Cênikê ke wazenê wayirê domanu bibê, usilê “vêre ontis”i ra ki istifade kenê. Kesê ke ni kari kenê, ebe usılanê xo vêrê cênike danê we u ebe çite danê girê ke vêre meginu waro. Gereke niya des roji bımano (K20, K44, K52).
- Zerrê ju tencerey de qasê dı kilogramu şitê bızu girinenê. Ni şiti kenê zerrê legano de hira u wertê lêy de ki ju tabureyo de wertê xo qulın nanê ro. Cênike ni taburey sero rut danê ronıştene. Ebe ju çarşafe ki legane sero çadire vırazenê. Hata ke puxurê şiti nêvejiya, cênike tabure sero nêurzena. Waxto ke cênike uste ra, ebe ju hawliye xo kena juya. Çıke, gereke araqê cênike serdın mebo. Ni usılu ra tepiya cênike kıncanê çip u germinu cêna pıra u nu kar xeleşino (K3, K11, K22, K28, K32).
- Wela dara mojêne saciya germine sero qıznenê, tepiya ni welanê germinu cıla cênike sero nanê ro. Cênikê ke wazenê domanê xo bibê, na cıle sero gereke sewe ra hata sodiri qe meurzê, rakuyê. Kesê ke waxtanê vırênu de riyê hewaê serdini u ağwa serdine ra çetiniye onta, zafêri weşkerdişê nêweşiyânê inu sero ni usılu ra istifade kenê. Sodır ke bi cênike urznenê ra u qayt kenê ke araq do ya ki wele kerda hite. Eke araq da ya ki wele kerde hite u waxt vanê ke endi domanê na cênike benê. Eke araq medero, dı-hirê rozu ra tepiya onciya wele sero danê rakutene (K20, K22, K28, K38, K44).
- Cênikê ke domanê xo nêbenê, miyanê ê cêniku hetê zanaoğu ra yeno ontene. Cênikê nêweşi hard sero riserki merredinê ra, hetê dı cênikanê quwetinu ra dest u linganê cı yenê ontene. Juna cênike ki destê xo miyanê nêweşu sero nana ro u jê waştene xo ke bi, vana “temam”. Peyniye de dest u linganê nêweşu gıran gıran verdanê ra u nu usıl ki qedino (K12, K19, K28, K29).
- Kundıra de keske ebe serdikanê xo girinenê u cênikanê nêwesu ey sero danê ronıştene (K38, K71).
- Cênikê ke domanê xo nêbenê, roza muayena hirêyine de isoto pulin tawa de ya ki serê saci de kenê sur, dıma pisenê ju paço pak ra u qasê ju-di satu organê xu yê cinseli sero nanê ro (K20, K50).

2.9.2.1. Usûlê Dini

Waxto ke mordemi kuti tenge, wazenê ke juyê ya ki çiyê hawarê inu de bireso. Qomê ma ra aseno ke, çetiniyê ke ma ebe quweta xo nêşkime hal bikerime, u waxt çarê xo ilmê dini u tayê wekilu de saye kenê. Kesê ke cı ra vanê “wekil”, ê weli, dede, şêx ya ki turbe, jiyare u mezelanê ni kesanê.

- Cênîkê ke wazenê domanê xo bîbê, şonê turbe, jiyare u mezelanê dewrêsu ser ki domanê xo bîbê (K11, K12, K29, K30, K38, K44).
- Paçık, la ya ki jê çiyânê nianênu jiyaru ra darde kenê ke domanê xo bîbê (K30, K50).
- Turbe u jiyaru de qurban sare birnenê, adak kenê u yemisu kenê vıla.
- Kesê ke amay jiyare, goştê qurbani ya kal ya ki ebe pote ê kesu rê vıla kenê (K7, K16, K17, K42).
- Şonê mezelanê dewrêsu ser, mezelu sero dua kenê u welanê mezelu ra tenê wele cênê, wenê. Gorê inancê şari, a wele şifa dana inu.
- Cênîkê kez zaf rey domanê xo day waro, serba weş biyayişi dedeyanê Elewiyu ra dua cênê. Layo de sur danê dedeyu ke inu rê la girê do. Usûlê la girê dayişi niyaro: Layo de sur cênê u danê dedey, dede waştana nêweşu goş dano, tayê duayu waneno u cêreno Heqî. Duğum erzeno u la dano nêwesu. Cênîkê ke domanê xo nêbenê, ê ni lay ya xo sero cênê ya ki çê xo de danê we (K8, K11, K13, K21, K32, K44).
- Waxto ke cem yeno girêdayene, dede qom ra pers keno vano, “çetiniya keşi esta?”. Waxtanê niyanênu de zafêri cênîkê ke domanê xo nêbenê, qese danê inu. Cêniki hem dedey ra hem ki qom ra wazenê ke cı rê dua bikerê ke domanê xo bîbê (K1, K11, K22, K28, K33, K53).
- Cênîkê ke domanê xo day waro, ju xoce ya ki dedey ra wazenê ke cı rê “berbenj” bıkero. Berbenj niya beno: Muya bîzu ta danê u cı ra la vîrazenê. Ni layu ra qasê ju metrey vezenê u gîlanê lay danê girê, erzenê vîle u bînê çenganê cênîku. Qasê 2-3 aşmu la cênîku sero maneno, tepiya ju cayê çê xo de danê we (K8, K11, K33, K44).
- Cênîkê ke wazenê domanê xo bîbê ya ki domanê xo mederê waro, ju dede ya ki xocey ra wazenê ke “boylama” bıkero. “Boylama” niya beno: Dara şilane ra lizgeyo de derg birnenê u gîlanê lizgey danê girê, kenê gîlorin. Dede, cênîku cêno wertê lizgê gîlorini u sare ra hata lîngu lizge ano beno. Cêniki ebe xo wertê lizgey ra vejinê u usûlê boylama niya qedino (K17, K18, K20, K23, K51).

- Cênîkê ke domanê xo nêbenê, dede ya ki xoce inu rê “muska” vîrazeno. Gereke cênîki ağwe xo ro kerdene ra qeyr a muska vîlê xora mevezê

2.9.2.2. Usîlê ke Vas u Kokanê Vasu ra İstifade Kenê

Kulturê şarê Çoligi de vaş u vilîke u sebzê keski cayo de berz cênê. Gorê nêweşiye, kesê ke kokanê vaş u vilîku gurenênê, ni usîlu sero xeylê tecruba u zanayişê xo estê. Usîlê weşkerdîşîyo ke ebe kokanê vaş u vilîku vîrajînê, niyê:

- Hona ke vilîkê vaşê verarozî (ayçiçeği) nêrişiyay, ê vilîku danê arê u kenê husk, arê de ya ki pê robot kenê hurdi. Gegane ağwa germe de dem kenê şîmenê gegane ki erzenê zerrê ağwa giriyayiye u puxurê ağwe sero nişenê ro (K22, K44, K53).
- Cênîkê ke wazenê domanê xo bibê, her werd ra tepiya gereke ju karanfil bierzê fekê xo. Çîke tayê hormonu sero tesîrê karanfilu esto. Ney ra qeyr weşiya fek u didanu sero ki faydê xo esto (K30, K61,).
- Vaşo ke namê xo “şerbetçiotu”yo, labelê kulturê Elewiyu de jê “verşe” yeno zanitene, ê vaşi arêdayene ra tepiya kenê husk. Waxto ke non werd, huskanê ê vaşi kenê serê werdu, heni wenê. Zerrê vaşê “verşe” de xeylê hormonê cênîkênî estê. Kesê ke wazenê werdu ra tepiya ni vaşi burê, qasê ju khoçike parçê vaşê “verşe” erzenê zerrê ju litre ağwe, 10-20 deqe dem kerdene ra tepiya roze de qasê 3-4 isticnanu şîmenê. Ju hefte vînitene ra tepiya onciya ebe nu qeyde dewam kenê (K14, K17, K19, K21, K28, K38).
- Papatyayê ke koyu de resenê, serê ni papatyayu ra 5 tenu kenê zerrê ju bardağ ağwe, qasê 10-15 dequ dem kenê u şîmenê. Vaşê papatya waxtanê regli de rehetiye dana cî. Kesê ke waxtanê vîrênu de vaşê çêşidini zaf nêdiyêne, ê waxtu de isoto şîya ra ki xeylê istifade kerdo. İsoto şîya, cênî u ciyamêrdu de quweta cînseli kena jêde. Cênîkê ke nêşkinê dîgani bibê, zafêri riyê enfeksiyonanê raya mijî ra ki çetîniye oncenê. Kesê ke malumat da ma, Fatoş Görgü ki inu ra ju ya. Gorê vatena Fatoş Görgü, weşkerdîşê enfeksiyonanê raya mijî de çiyoy de tewr tesîrî isito şîyayo. Onciya gorê vatena aye, kesê ke raya mijîya xo paka, ê dayêna rehet pê manenê (dîgani manenê) (K8, K20, K21, K30, K32, K33, K44, K47).
- Cênîkê ke domanê xo day waro, waxtanê vîrênu ra nat serba weşkerdîşî vaşê “aslanpençesi” ra istifade kenê. Medine Yurtsever’a rametiye, ni vaşi ağwe de girinêne u ağwa xo nêwesu rê dêne şîmitene, vaşu ki germa germ pişenê çite ya ki paç ra u kenê verê kîse. Niya kenê ke phît zerrê rahimi de çip vîndero (K8, K12, K17).

- Tayê cênîkê dıgani pê mendene ra tepiya ki regl benê. Serba bîrnayîşê goni şiyayîşi, vaşê “çobançantası” ra xeylê istifade kenê. Ni vaşi ra şenîkek zerrê ju bardağ ağwe de girinenê u isoto şiya be hemgên ra ki kenê zerre, şîmenê. Ebe nu qeyde goni bîrnenê u rahim kenê çip (K3, K20, K30, K42, K71).
- Waxtanê vîrênu de fesleğenê ke ebe xusîsiyet bağ u bağçe u bostanu de piya amey denayene, pelganê ê fesleğenu dêne arê u kerdêne husk. Serba weşkerdîşê doman warodayîşi, fesleğen ra xeylê istifade kenê (K11, K12, K21, K30, K31, K41).
- Cênîkê ke wazenê domanê xo bîbê, regl biyayene ra tepiya vaşê “hayıt”î ağwe de girinenê u şîmenê (K11, K21).
- Fesleğen, nane u maydanozu rında rınd girinenê u kenê zerrê ju legana de hiraye. Nêweşu wertê legane de danê ronîştene ke puxurê ağwe bîsano cı. Puxurê ağwe ke bi serdın, nêweşi urzenê ra u a sewe mêrdê xo de piya kunê ra (K30).

2.9.2.3. Nêverdayîşê Dıganiyêni / Vîrêniye Guretena Dıganiyêni

Tayê keşi nêwazenê ke domanê xo bîbê, tayê ki wazenê ke tayê waxtu ra tepiya domanê xo bîbê. Serba ni waştîşu ki tayê usulu ra istifade kenê. Ni usuli teyna mıntıqa Çoligi de nê her cayê Tırkiya de ki estê. Usîlê ke cı ra istifade kenê niyê:

- Mıntıqa de ki nêweşxane bîbo, nêweşi şonê uca, eke çînê bi şonê leyê ebeyu, zanyîşê ebeyu ra istifade kenê (K20, K21).
- Hebê ke doxtori danê cı, inu ra istiade kenê (K3, K5, K8, K12, K23, K27, K29, K49, K55).
- Derjêniyê ke nêverdanê domani bîbê, inu sanenê xo (K13, K20, K22, K40, K56, K66).
- Ciyamêrdi ebe tayê usulanê xusîsiyu xo seveknenê (K1, K3, K12, K29, K56, K69).
- Hene girinenê u ağwa xo hirê roji şîmenê (K21, K30, K42, K61).
- Cênîkê ke nêwazenê domanê xo bîbê, welanê dara mojêne ya ki dara goze kenê zerrê ağwe u şîmenê (K8, K11, K33, K36).
- Aktaru ra ya ki “kocakarı”yu ra huskanê tayê vaşu cênê, ê vaşu dem kenê u ağwa xo şîmenê (K2, K3, K11, K28, K33, K36, K41, K42, K54).
- Çi-miyanê gıranu ya ki kemeranê gırsu danê we ke domanê xo mebê (K8, K11, K24, K42, K53).

-

2.9.2.4. Dığaskanêni / Zarciloni

Waxto ke doman ardene ra tepiya qasê 40 roze dewam keno, ê waxtu rê waxtê “loğusalık” vajino. Cênıkê ke domanê xo biyê, ni waxtu de gereke rınd qaytê xo kerê, xo biseveknê, werdanê rındu burê u kincanê germinu pıracêrê. Çıke gorê inancê şari, canê maye jê cayê theyru bari u canseniko.

“Wertê qomi de inanco de henên esto ke, vanê mezela loğusa 40 roze rakerdiya. Sebetanê ni inanci ra ki rınd qaytê loğusa kenê. Cênıkê ke newe domanê xo biyê, Anadolu de cı ra ‘loğusa, loğsa, boğaz kesen, emzikli, nesre’ vanê” (örnek, 200:143).

Usılê ke seveknayışê cênıkanê loğusau sero cı ra istifade kenê niyê:

- Cênıkê ke loğusayê, inu teyna nêverdanê, teyna ke verday leyê loğusa de çi-miyanê mêrdê xo nanê ro ke mlaketu cênıkanê loğusau ra duri vınderê, nejdiyê inu mebê (K30).
- Cênıkê ke hona dıganiyê, ê cênıku nêverdanê leyê cênıkanê loğusau ke derdanê cênıkanê dıganiyu meoncê xo ser u mekuyê tenge (K51).
- Cênıkê ke biyê regl ya ki domanê xo merdê, verê coy ê cênıku nêverdêne leyê cênıkanê loğusayu (K8).
- Meqes, derjêni, non ya ki Qurano qız kenê bınê balişna cênıkanê loğusayu ke mlaketu inu ra duri vınderê (K23, K55, K80).
- Kesê ke riyê çime kerdene ra namê xo vejiyo, inu nêverdanê hetê loğusa u phitê xo ser ke çime mekerê (K20).
- Zernu finê hêlanıke / beşige ya ki ağwa ke xo şunê, zernu erzenê zerrê a ağwe u sero ki çita çeçere erzenê ke maye be phitê xo ra “çeçerıne / zerdiye (sarılık)” mebê.
- Şirani ya ki çıyanê ağwınu danê cênıkanê loğusayu ke wa şitê xo bijêdiyo (K30).
- Çayê rezeney danê cênıkanê loğusayu ke zerrê şitê xo de qaz mebo.
- Cênıkanê loğusau rê goştê deva danê werdene (K51).
- İnciranê husku dem kenê u cênıkanê loğusayu rê danê şımıtene ke şitê xo bijêdiyo (K31).
- Kesê ke şonê diyarê cênıkanê loğusau, sıfte çıyanê asınınu ser ra xıl danê ke helıka gızıkıne mêro cênıkanê loğusayu ser (K17, K18, K51, K81).
- Cênıkê ke loğusayê, ê waxtu de rınd wenê, şımenê u kar nêkenê ke meqefeliyê u nêwes mekuyê. Eke niya nêkerd, şitê xo nêno u domani ki vêşan manenê (K21).

- Cênîkê ke loğusayê, qasê 40 roze inu ki phitanê inu ki çê ra, oda ra nêverdanê tever (K11, K33, K43).
- Cênîkanê loğusayu ağwa germe sero danê roniştene (K1).
- Serba weşkerdîşê dezê zerrê cênîkanê dığaskanu/loğusau vaşê “kahar”i ra ki istifade kenê.

2.10. Nêweşiyê Qelbi

Sebebanê nêweşiyânê qelbi ra tayê ki stres, genetik u werdena de xırabîna. Serba weşkerdîşê nêweşiyânê qelbi, mıntıqa de ni usîlu ra istifade kenê:

- Kesê ke nêweşê, gereke stres ra duri vînderê u pê lingu raye ra şêrê, hareket bıkerê (K8).
- Werdanê ronin u hazîru ra gereke mewerê, inu ra duri vînderê (K10).
- Kesê ke damarê xu yê qelbi biyê teng, vaşê “çoban çökerten” girinenê u ağwa xo şîmenê (K7).
- Vîlîkanê nergisi boye kenê ke rehet helm bijêrê u ebe nu qeyde ki goni lez şêro beden (K7, K8, K11, K13).
- Heftê de 3 rey tarçîno darîkîn girinenê u ağwa xo şîmenê (K13).
- Serba weşkerdîşê teng biyayîşê damaru, vaşê “karabaş”i ra istifade kenê (K22).
- Şîro pote wenê (K3).
- Kesê ke qelb ra emeliyat biyê, inu pişenê postê / çermê bîzu ra.
- Pelganê dara sîmze husk kerdene ra tepiya jê çay dem kenê u şîmenê (K50).

2.11. Pîrnîke Ra Goni Şiyayîş

Gegane riyê pîroginayîşi ra gegane hewayo germ ra gegane ki riyê bari biyayîşê damaranê pîrnîke, pîrnîke ra goni yena.

Mıntıqa de serba weşkerdîşê goni şiyayîşi, ni usîlu ra istifade kenê:

- Waxto ke pîrnîke ra goni amê, qulanê pîrnîke çîp cênê pê u sare ki peyser şanenê (K33).
- Goni ke vîmîte, kolonya boye kenê (K51).
- Piyaz rende kenê u ağwa xo ke vejiye, a ağwe pîrnîke ra oncenê (K22).
- Ağwe serdine verdanê sarê xo ser (K52).
- Qabuğanê haku vêsnenê u welanê cî oncenê pîrnîke.

- Cemed nanê serê pırnıke (K22).
- Bêçıke kenê zerrê sirkê saye, tepiya a bêçıke kenê zerrê qulanê pırnıke (K51).
- Vaşê dırıke ra tenê erzenê zerrê ağwa germe u puxurê xo oncenê pırnıke (K3).
- Kesê ke pırnıka xo ra riyê huskêni ra goni yena, vazelin kenê zerrê pırnıka xo ra (K28).
- Ağwa limoni kenê zerrê pırnıke (K50).
- İsoîê Arnavutu ağwe de dem kenê u ağwa xo oncenê pırnıke (K38).

2.12. Nêweşıya Tansiyoni

Basıncê goniyo ke zor dano çeperê goni, tansiyono. Basıncê goni ke bi jêde, herbiya qelbi ki jêdına. Tansiyon ke bi berz, velıki kunê devre u sola jêdiye ebe miji wucıd ra erjına tever. Ebe nu qeyde tansiyon ki gınenı waro (Erdal, 2018, 17, 18).

- Kesê ke tansiyonê xo berzo, ê ağwa limoni vezenê u şımenê (K4).
- Kesê ke tansiyonê xo berzo, jukek şıro kal wenê (K18).
- Kesê ke tansiyonê xo berzo, çikolata thale / bittere wenê (K21).
- Tansiyon denge de pêguretene sero tesirê ronê zeytini ra istifade kenê (K58).
- Gereke sole şenik bierzê zerrê werdu, zafêri werdanê bêsolu burê (K50).
- Kesê ke tansiyonê xo esto, gereke roze de qasê 2 tasu mast burê (K41).
- Kundire, toxımanê keteni, vaşê verrojı ya ki yulaf kenê zerrê masti u wenê ke tansiyon bêro hurendi (K18).
- Ağwa sııqê suri kenê zerrê ağwa saye u şımenê ke tansiyon lez bêro hurendi /denge (K7).
- Heftê de qasê 2 tasu fıstıqê Antebi ke weriyay, tansiyonê insani beno rınd (K51).
- Kesê ke nêwesê tansiyoniyê, ê gereke heftê de qasê 3 ya ki 4 ıstıkanu ağwa henaru/naru bışımê (K2).
- Serba warodayışê tansiyonê berji, gereke çayê melisa bêro şımitene.
- Gereke solanê kemeru bierzê zerrê werdanê xo u her roze qasê 2 litreyu ağwe bışımê (K48).

2.13. Nêweşiyê Lingu u Weşkerdışê Xo

Dırbetê ke wertê nenıganê miye, bıze ya ki heywananê dayêna gırsu de ebe rêm vejınê, wertê qomi de cı ra “zuluç” vajino. Waxto ke sap, sımêr, çop, kemere ya ki çıyanê thuzu ke kuti wertê nenıganê heywanu, zafêri riyê ni sebebu ra “zuluç” vejino.

Qısmanê nenıgu ya ki lingu ke hesar guret, wertê nenıgu de masayê de ebe dez u rêminî vejînê. Serba weşkerdişê ni masaye u rêmu, ni usılu ra istifade kenê:

- Muyê ke wertê nenıgu derê, inu ebe quwet oncenê u koke ra vezenê (K1).
- Cayê ke masaye u rêminê, ê cayu ebe jilet şenık birnenê u goniya qılêrne be rêm ra tever kenê. Cayê ke goniya qılêrne be rêm cı ra şiy, ê cayu ebe ağwa nermine şunê, kenê pak, dıma sero şir nanê ro (K11).
- Ling u nenıgê ke rêminê, sole kenê serê ê cayu, dıma vilencê çami vilêsnenê u ebe ju paç kenê zerrê dırbetu ra. Çiyu ke kerd pıra, gereke dırbetu sero tenê vındero.
- Tadayiş ra tepiya lingê heywanu ke masay, ebe ağwa serdine şunê, gıran gıran ki mişt danê ke odem vıla bo (K19).
- Şêvıkê / Zendê / Bilegê ke masay, ebe derjêniya germe bilegu qule kenê (K28).
- Bilegê linganê ebe heywananê ke riyê darbeyu ra masay, ebe şışo germ ê bilegu ju raye vêsnenê (K14).
- Lingê ke masay, ebe vazelin mişt danê u non cunê, ê nonu ki pisenê cayayê masayu ra (K10).
- İye ke astıke xo şikiyê ya ki cêvejiyê inu ra inu ra filme rontgeni wazenê. Usılê modernî ra gore teshis kenê cı. (K73)

2.14. Usılê Hekimênia Sariyê Ke Nêweşiyânê Loqlıkanê Heywanu Sero

Nêweşiyê ke loqlıkanê heywanu de yenê meydan, ebe masayiş u dezayişê pizey xo beli kenê. Heywanu ke zaf yem werd, ya ki vaşê zehrını u ilacê ke erziyê çop, ê werdi, zafêri riyê ni çiyu werdene ra yenê meydan. Serba weşkerdişê nêweşiyânê niyanênu, ni usılu ra istifade kenê:

- Heywanê ke vasanê zehrın u zararını werdene ra tepia zerrê xo masa u nêşkiyay sılê xo bikerê, ebe khovık pekmez (qasê 1 ıstıkanı) kenê qırıkanê i heywanu ke bıkiyê ritike u loqlıkê xo thal bê (K31).
- Heywanu ke zaf yem werd, zerrê heywanu zaf beno perç u beno sert. Nia ke bi heywani ki benê bêtavat / bêhuzur. Serba weşkerdişê perç biyayiş u dezayişı, qasê 2 ıstıkanı katran heywanu rê danê şimitene. Ebe nu qeyde, loqlıki benê thal u pizey ki benê pak (K31).
- Heywanê ke zaf yem werdene ra tepiya zerrê xo bi perç, sole danê ê heywanu (K23).

- Heywanê ke vaşanê zehrîn u zerarînu werdene ra tepiya biy nêweş, serba weşkerdîşi, hetê kesanê zanayoğu ra hewa kenê zutikanê heywanu.
- Zerrê heywanu ke deza, aspirinê phitu ra 3-4 tenu zerrê ağwe de vilêsnenê u kenê zerrê ağwa heywanu ke weş bê (K18).
- Heywanê ke wenca yabaniye werdene ra tepiya biy perç, sole danê ê heywanu ke weş bê.
- Heywanê ke nêşkiyay mijiya xo bikerê u zerrê xo masay, goşanê ê heywanu birnenê ya ki qule kenê ke goni şêro (K17).
- Heywanê ke biy qebız, rono teze be pekmez ra girinenê, eke bi serdın, ebe khovik kenê qırîka heywanu. Ê heywanu qasê ju saete cayanê juya u germînu de danê vımitene. Dıma hata ke ê heywani kuti rıtike, wayirê inu, inu danê vozdayene (K18).
- Heywanê ke riyê qabızêni ra biy perç u dezê xo bi, serba weşkerdîşi, karbonat, ronê zeytini ya ki ronê vasê verarozî danê şımitene, sabun ağwe de vilêsnenê ro u kenê zerrê ağwa heywanu ya ki parçê sabuni kenê zerrê zutikanê heywanu (K21).
- Heywanê ke kuti rıtike, koka rıbêşi girinenê u ağwa xo heywanu rê danê sımıtine.

2.15. Usilê Weşkerdîşê Dırbetan u Vile u Şikiyayîşê İştiriya Heywanu

Şikiyayîş ya ki dırbetê ke qısmanê sare u iştiriyanê heywanu de yenê meydan, zafêri riyê pırogınayîş, cayanê berzu ra warogınayîş u heywananê binu de pêrodayîşi ra yenê meydan. Eke çiyê de niyayêni bîbê, wayirê heywanu, heywanu nêbenê veterineru, sıfte ebe usılanê hekimêniya şari u ilacanê şari wazenê ke weş kerê. Heywanê ke sare, vile u iştiriyanê xo ra darbe gureto, zafêri riyê jubini de pêrodayîşi ra benê dırbetın. Misal, dikê ke danê pêro ya ki vosn / beranê ke kemeru erzenê jubini, pêrodayîşê ninu ra tepiya ki dırbeti yenê meydan.

Dırbetanê niyanênu ra qeyr dırbetê ke riyê parazitu ra vejînê, ê ki estê. Serba weşkerdîşê ni dırbetu ki ni usılu ra istifade kenê:

- Heywanê ke iştiriye xo şikiyay, sıfte ni heywanu kenê sakin u çip cênê pê ke zaf hareket mekerê. Dıma dırbetiya ke goni cı ra şona, ebe keten gonıya dırbeti birnenê u ebe alkol, kolonya, ağwe, tenturdiyot ya ki katran dırbeti kenê pak. Dırbetiya ke rakerdiye mende, vilencê çami ya ki vilencanê daranê binu kenê zerrê dırbeti ke cayê rakerdey weş bê. Dırbetê ke tayê waxtu ra tepiya biy weş, vilenceyo ke zerre de bi, ey vezenê. Dıma vazelin ya ki kremanê binu kenê dırbetu ra ke dayêna weş bê (K14).

- Parazitê (vızıke, mêse, aspıze, keke, kerzık, lulıke) ke nisenê serê dırbetu (dırbetê ke sare u vilanê heywanu de vejınê), serba seveknayış u weşkerdışı, serê dırbetu kenê pak, momiya hemgêni vilêsnenê ro u kenê serê dırbetu ra. İtha de amac niyo ke, dırbetu hem parazitu ra bıseveknerê hem ki larvayanê lulık u vızıku ra bıseveknerê (KK14).
- Dırbetê ke jê pusıganê de ronın u gırsu (yağ bezeleri) sarê heywanu de vejıyay, ebe şışo germın ê dırbetu kenê qul u çip nanê pêra ke rêmê xo vejıyo tever (K13).
- Dırbetê ke çımê heywanu de ya ki dormê çımanê heywanu de ebe sur biyayış u ebe rêm vejıyay, ağwa limoni kenê zerrê çımu u kremê “bepantol”i ki kenê dormanê çımu ra (K14)
- Miye ya ki bızu ke vaş u yemi nêwerdi, vanê ke gulê ni heywanu masê coka nêwenê. Wayirê heywanu fekê heywanu kenê ra u muayene kenê. Lızgê dara viyaleyo de gilê xo thuzo, ey kenê zerrê gula heywani ke gilê lızgey bisanê aloqu / bademcigu u bademcigu biteqnê. Gorê inancê şari, ebe nu usıl ke kerd, rêmo ke zerrê bademcigu de bi, beno thal u heywani ki benê wes (K11).
- Miye ya ki bızê ke zaf kuxay, wela sure kenê germ u pişenê gulanê heywanu ra. Gegane ki na wele be ağwe ra kenê têwerte u kenê jê linci / çamırı. Dıma ni çamırı kenê ju paç ra u paç ki pişenê gula miye ra (K27).
- Heywanê ke riyê serd guretene ra pırnıkanê xo ra çılm yeno, ağwa hakanê kalu danê şımitene ke heywani weş bê (K13).
- Çermeyo ke wertê çene u koka vıley de maneno, pusıgê gırsê ke serê ê çermey de vejıyay, dormê ê pusıgu rê la danê girê. Ge pê neşteri ge pê asınê germını ge ki pê çiyê de thuzi ê pusıgu kenê qul u rêmê xo kenê tever. Nu usıl maneno ro usılê hacamati ki (K16).
- Dırbetê ke dormê feki de vejıyay, sole be salça ra kenê serê ê dırbetu ra, serba dezenfekte kerdışı sirke ya ki ağwa sirkeyın ra pansuman kenê, ju sate ra tepiya ki serê dırbetu kenê pak (K12).
- Kermi ke kuti dırbetanê sare u gosu, naftalin be DDT ra verdanê serê dırbetu (K9).
- Dırbetê rêminê ke fek, goş, çım, vıle, iştiri u sare de vejıyay, usılê ke koz sero piyaz potene ra vırazenê, ê usılı ra istifade kenê. Ni usuli ra qeyr, ebe sole, ağwe u ardu mir vırazenê u ni miri ki kenê serê dırbetu ra. Dıma ebe ju paç pişenê têra (K3).
- Pırnıkanê heywanu ra ke goni amê, ya tutın kenê zerrê pırnıke ya ki kılê koliyu kenê pıra (K1).

- Teli ke şî zonê heywani ra, zonê heywani oncenê tever u pê cimbize teli vezenê. Dima sole danê heywani ke sole biliso (K2).
- Balugê ke dormê fek u çımanê heywanu de vejıyay, usılê ke weşkerdışê baluganê insanu sero cı ra istifade kerdi, weşkerdışê heywanu de ki i usılu ra istifade kenê. Wele u kemerê ke jıyaru ra amey guretene, inu kenê serê baluganê heywanu ra. Ninu ra qeyr, balugu ebe muyanê heywanu ra danê girê ke tayê waxtu ra tepiya balugi waroginê. Gegane ki pê neşterê thuzi balugu cıra kenê (K14).
- Balugu pê şışê germıni ya ki pê derjêniya germine vêşnenê u sero ki momiya hemgêni verdanê de ke reyna balugi mevejıyê.
- Nêweşıyanê heywanu ra juyo de bin ki egzamawa. Egzama zafêri dormanê feki ya ki dormanê qıne de vejına. Weşkerdışê egzama de ki jê nêweşıya baluge hekimêniya şari ra istifade kenê. Cayo ke egzama vejıya, pê qelema murekkebine uza cênê zerrê gılori. Çıturi ke weşkerdışê nêweşıyanê insanu de duayanê xoceu ra istifade kerdêne, yê heywanu de ki her çarseme heywanu sero dua danê wendene (K7).
- Lıngê heywanu ke şikiyay, cayayê şikiyayeyu ebe goşto kal pişenê têra, dima sıpiyê haku be rendê sabunu ra kenê têwertu u kenê serê lıngu ra, ebe ju paç ki pişenê têra. Dima dormanê lınganê heywanu ebe darıku çip pişenê têra, qasê 10 rozu têrapısaye mendene ra tepiya kenê ra. Ebe nu qeyde kenê ke zoniyanê heywanu ta mediyê u astê xo rast bizeleqiyê jubini ra.
- Mıx ke kerd lınganê astor u qaturu gegane lınganê astor u qatıru de dezayış beno ya ki riyê bêpakêni ra dırbetê rêmini vejınê. Wayıranê astoru ke nu ferq kerd, nalu vezenê u ebe kolonya cayanê dırbetını şunê. Dima vilencê çami kenê zerrê cayanê qulınu u astoru ya ki qatıru nêgurenênê ke rayaraşiyê (K30).
- Mıx, vida, teli, qıymık ya ki kemerê thuzê ke şiyê ra lınganê heywanu, inu ebe kelpeten herbi / lez oncenê, goni ke amê, tenturdiyot, ağwa soline, kolonya ya ki alkol kenê serê dırbetu ra u ebe keçe pişenê têra (K22).
- Nenıgê heywanu ke qılaşiyay ra, momiya hemgêni ya ki ronê gresi kenê nenıgu ra u çip pişenê têra (K15).

QISIMÊ HİRİYİN

3. TERMİNOLOJİYÊ WEŞIYE

3.1. Namê Vaş u Vilku

Anix	Dağ kekiği
Biberiye	Biberiye
Bukli	Dağ fasülyesi
Cıwanperçemi	Cıwanperçemi
Çayê koy	Dağ adaçayı
Dırrıke	İsırgan otu
Filikê lazuti	Mısır püskülü
Gulsosıne	Kediağzı otu
Helerg	Melek otu
Helız	Çakşır, cağ otu
Jilê kartole	Patates filizi
Kahar	Dağ sarmısağı
Kantaron	Kantaron
Kardı / kardu	Yılan bıçağı, yılan yastığı, yılan sırtı
Kenger	Kenger, kanık sakızı, eşek dikenı
Koka dara çami	Çam ağacı kökü
Kurê vaşê têwertey	Karışık bitkiler kürü
Leğendur	Yabani ıspanak
Mamux, mastiyerık	Karamuk
Maydanoz	Maydanoz
Melcu/melci/melacu	Kuşkonmaz
Mende, mendık	Kazayağı

Morşing	Yemlik
Neri (Vaso Reste)	Neri, yetişmiş otu
Papatya / vilika şisaleke	Papatya
Parpar	Semizotu
Pelga ahududu	Ahududu yaprağı
Pelga asma	Asma yaprağı
Pelga beye	Ayva yaprağı
Pelga dara merxe	Ardıç ağacı yaprağı
Pelga gule	Gül yaprağı
Pelga lahana şiyaye	Kara lahana yaprağı
Pelga pırasa / quradi	Pırasa yaprağı
Pelga şeftaliye	Şeftali yaprağı
Pelhewes, umudvaş	Sinirli ot
Pencek	Çobançantası
Pivok	Çiğdem
Pune	Nane, yarpuz
Qutê theyru	Kuşyemi bitkisi
Ribês	Işkın
Sapê gilyaze/kêraze	Kiraz sapı
Selme	Horoz ibiği
Simze	Alıç
Sirmok	Körmen, yabancı sarımsak
Şilane	Kuşburnu
Tarê theyru	Madımak
Tırsıka gay	Labada

Tırsıke	Kuzukulağı
Tutın	Tütün
Tuzık / kije	Su teresi
Vaşê Mendiki	Mendik otu
Vaşê Pelheweşi	Pelheves otu
Vaşê reyhani	Reyhan otu
Vaşê sırmastığı	Sığırdili otu
Vaşê terewi	Yaban turpu
Vaşê veraroji	Günebakan bitkisi
Vaşterew	Eşek turpu
Yeling / gulike	Dağ pırasası, çiriş
Zahter	Zature

3.2. Namê Nêweşiyu

Adire	Uçuk
Beştiya biyayene	Kabız olmak
Buke	Arpacık
Çhinke	Çil
Dıdandez	Diş ağrısı
Gerr	Uyuz
Harige	Grip
Huriyayiş	Kaşıntı
Huskêni	Kuruluk
Kergane	Çıban
Masayiş	Şişlik / şişme
Miyanedez	Bel ağrısı

Ocaxkorêni	Kısırlık
Perç biyayene	Şişmek
Qabızêni	Kabızlık
Rêm	İltahap
Rışıyayış	Dökülme
Rıtıke	İshal
Vêşaye	Yanık
Vıledez:	Boyun ağrısı
Vıreng:	Saçkıran

3.3. Namê Qısımanê Wucıdi

Aloq	Bademcik
Aste	Kemik
Bêçıke	Parmak
Boji:	Kol
Çerme	Deri
Ganıge	Göz kapağı
Golım	Kasık
Gule	Boğaz
Herdise	Sakal
Kavok	Aşık kemiği
Lese	Boy
Loqlıke	Bağırsak
Miyane	Bel
Nemıg	Tırnak
Phil	Omuz
Pırnıke	Burun

Pize	Karın, mide
Pudi	Damak
Qaşık	Şakak
Qırıke	Boğaz, gırtlak
Sare	Baş, kafa
Velık	Böbrek
Vile	Boyun
Zeng	Dirsek
Zerriya şiyaye	Karaciğer

3.4. Namê Terimanê Weşiye

Cêvejiyayış	Çıkık, yerinden çıkma
Dawasiyayış	Ezilme
Dıganiyêni	Hamilelik
Dığaskanêni	Loğusalık
Dırbeti	Yara
Melem	Merhem
Pêmendene	Hamile kalmak
Şikiyayış	Kırılma
Tadiyayış	Burkulma
Weşiye	Sağlık
Weşkerdiş:	Tedavi

PEYNIYE

Şaro ke Çolig de cıwino, ey nêweşiy çituri kerdi weş, kamji vaşu ra ilacê senêni viraşti, weşkerdişê nêweşiyane insan u heywanu de zafêri çiki ra istifade kerdê, ni gurenayiş de ê amey arezekerdene. Ninu ra qeyr, terminolojiyê weşiyê ke gurenayiş de vêrenê ra, inu ra peyniya ni gurenayiş de ju ferhengekê terminolojiyê weşiyê amo viraştene. Gurenayiş ebe usilê mullaqati virajiyu u vaş u vilikê ke ni gurenayiş de namê xo vêrenê ra, fotografê xo amey ontene u tez de cayê xo gureto.

Malumatê qisimê peyniya ni gurenayiş ebe maddeyu niya amey daene;

Şarê mintıqa, weşkerdişê nêweşiyu de zafêri tibbo modern sero meyil kenê. Hama hekimêniya şari ki alternatifo de binge vinenê.

Usilê weşkerdişê ke hekimêniya şari de yenê gurenayene, ê usilu rê cêniki ciyamêrdu ra, kokimi ki xortu/cêncu ra dayêna jêde rağbet kenê.

Xeylê usilê şari yê weşkerdişê, gorê tore u adetanê mintıqa virajiyê. Tayê ki gorê usilanê ilkel u khanu virajiyê

İlacê ke vaşanê mintıqa ra virajiyê, ninu zafêri jê çay dem kenê u şimenê. Tayê vaşi pojinê, tayê kenê phan u kenê beden ra, tayê ki girinenê u ağwa xo cênê.

Vaşê ke hekimêniya şari de ca cênê, ni zafêri dormê mintıqa u koyu de vejine. Şar, tayê vaşanê husku ki aktaru ra cêno. Ni vaşi teze ki cênê, kenê husk heni ki cênê. Sarê mintıqa, vaşanê tezeyu waxtê xo de danê arê, kenê zerrê dolabê cemedi. Ebe nu qeyde, ni vaşu danê we. Sarê mintıqa, usilanê miktarê ni vaşu rınd zanênê. Ni vaşu ra rozê de çıqa ya ki çituri werinê, naye sero zaf vîndenê.

Ni usilu ra qeyr, weşkerdişê nêweşiyane insanu de cênik u ciyamêrdanê weşkerdoğu ra u turbe u jiyare be ağwanê ebe şifayu ra istifade kerdo. Xeylê usilê dini ki amey gurenaene.

Weşkerdişê nêweşiyane heywanu de ki xeylê vaşi, krem, alkol, kolonya, koka momia hemgêni, goşt, derjêni, jilet u kıla adırı amey gurenayene. Ebe ni hacetu, nêweşiyê heywanu amey weskerdene.

Peyniya gurenayiş de ki qisimê terminolojiyê weşiyê amo viraştene, vaş u villik u nêweşiyê u qisimê wucıdiyê ke gurenayiş de namê xo vêrenê ra, namê inu jê ferhengeki amey dayene. Ebe ni usili gurenayiş beno tamam u qedino.

ÇİMEY

ACIPAYAMLI, Orhan, “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri”, *DTCF Dergisi*, XXVI: 1-9, 1969.

BORATAV, P. Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1973.

ÇIBLAK, Nilgün, “Çukurova’da Halk Hekimliği ve ilgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri”, *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Dergisi*, s.199-214, 1961.

DEMİREL, Y., ÇÖL C, ÖZEN M, “Ankara Numune Eğitim ve Araştırma Hastanesi Yanık Servisinde Bir Yılda İzlenen Hastaların Değerlendirilmesi”, *Cumhuriyet Üniversitesi Fakültesi Dergisi*, Sayı: 23, s.15-22, 2001.

ERDAL, İzzet, *Çocuk Sağlığı İzleminde Antropometri ve Tansiyon Değerlendirilmesi*, Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Ankara 2018.

GÖRGEL, Mehmet Akif, “*Semptomatik Topuk Dikeni Tedavisinde Kortikosteroid, PRP ve Minenkinel Kök Hücre Enfeksiyonu Etkilerinin Değerlendirilmesi*”, Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi / İstanbul Şişli Etfal Eğt. ve Arş. Hastanesi / Ortopedi ve Travmatoloji Anabilim Dalı, İstanbul 2019.

KASIMOĞLU, Ahmet, *Ferhenga Navên Nebatan Kurdi - Kürtçe Bitki Adları Sözlüğü*, Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları, Mardin 2013.

KONAK, A, “Küresel Bölge Sağlık Hizmetlerini Değerlendirme Metodjisi Adlı Eserin Tıbbi Antropolojisi Açısından İncelenmesi”, *DTCF Antropoloji Dergisi* (10), 85-96, 1992.

POLAT, Rıdvan, ÇAKILCIOĞLU Ugur, SATIL Fatih., “Traditional Uses of Medicinal Plants in Solhan (Bingöl-Turkey)”, *Journal of Ethnopharmacology*, 148(3), 951-963, 2013.

-----, “Ethnobotanical Study on Medicinal Plants in Bingöl (City Center) (Turkey)”, *Journal of Herbal Medicine*, 16, 100211, 2019.

SEVER, Mustafa, “Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve”, *TUBAR-XVI*, 2004.

ŞAR, Sevgi, “İç Anadolu Bölgesi Halk İlaçlarının Eczacılık Tarihi ve Farmakognozi Açısından İncelenmesi”, Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Eczacılık Tarihi ve Deontoloji Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara 1982.

-----, “Anadolu’da Rastlanan Halk Hekimliği Uygulamalarına Genel Bir Bakış”, 38. ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, Ankara-Türkiye, s.1163-1178, 2008.

TANKER, M., *Folklorik İlaçlara Ulaşım Metodolojisi*, TEB 11. Bölge Ankara Eczacı Odası, Meslek İçi Eğitim Programı, 2.Kitap, Ankara1991.

TATLICILAR DÜŞ, Berrin, *İstanbul İli Yanık Tedavi Merkezi ve Yanık Ünitelerinde Çalışan Hekim ve Hemşirelerin İzolasyon Önlemlerine Uyumunun İncelenmesi*, Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

TDK, “Türkçe Sözlük”, 2015, 173, Ankara.

TÜRKDOĞAN, Orhan, *Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi*, MEB Yayınları, İstanbul 1991.

ÜÇER, Müjgan, “Sivas’ta Folklorik Tıp ve Bunun Modern Tıptaki Yeri”, *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırmaları Dairesi Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1989, s.253-266.

YÜRÜR, Kızılca, *Dersim Alevilerinde İyileştirme Geleneği*, Otonom Yayıncılık, İstanbul 2019.

KESÊ KE MALUMATÎ DAY

- K1: Hüseyin Karadaş, 44, Mekrebo vîrên, Esnaf, Çolig/Karlıova/Dewa Çiftliği
- K2: Haydar Yurtsever, 55, Tahsildar, Karo serbest, Çolig/Karlıova
- K3: Fatoş Görgü, 51, Mektebo vîrên, Khebaniye, Çolig/Sancax/Dewa Karapınari
- K4: Makbule Bakır, 62, Wendisê xo çino, Khebaniye, Çolig/Sancax/Dewa Karapınari
- K5: Cenap Yurtsever, 49, Mektebo vîrên, Personelê Seveknayişi, Sancax/Dewa Oğıldere
- K6: Hesar Ali Bakır, 57, Mektebo vîrên, Muxtar, Çolig/Sancax/Dewa Oğıldere
- K7: Şengül Bakır, 49, Tahsildare, Khebaniye, Çolig/Azarpêrt/Dewa Oğıldere
- K8: Emine Ateş, 52, Mektebo wertên, Khebaniye, Xarpêt/Depe
- K9: Emine Bakır, 51, Mektebo vîrên, Khebaniye, Çolig/Sancax/Dewa Oğıldere
- K10: Fevziye Koçlu, 58, Mektebo vîrên, Khebaniye, Çolig/Dewa Ortaçanaki
- K11: Emine Kisin, 53, Mektebo vîrên, Khebaniye, Çolig/Dewa Kurtuluşi
- K12: Ayhan Barcedoğmuş, 53, Mektebo wertên, Khebaniye,
Çolig/Sancax/Dewa Karapınari
- K13: Nurten Arıkan 37, Malıme, Çolig/Dewa Azi
- K14: Gülay Arıkan, 38, Lise, Malıma hostae, Çolig/Dewa Azi
- K15: Aslı Ayrancı, 37, Lise, Khebaniye, Çolig/Dewa İbrahimi
- K16: Fatma Dursun, 39, Lise, Khebaniye, Çolig/Servi
- K17: Birgül Ayrancı, 39, Lise, Khebaniye, Çolig/Servi
- K18: Cebrail bakır, 64, Muxtar, Çolig/Sancax/Dewa Karapınari
- K19: Emine Kişin, 53, Mektebo vîrên, Khebaniye, Çolig/Dewa Kurtuluşi
- K20: Maile Figen, 42, Mektebo vîrên, Khebaniye, Çolig/Dewa Haydani
- K21: Hatice Kavran, 47, Lise, Khebaniye, Çolig/Dewa Xeylani
- K22: Aysel Güven, 40, Lise, Wayira kari, Çolig/Dara Hêni/Dewa Servi
- K23: Sibel Afşin, 27, Lise, Khebaniye, Çolig/Dara Hêni
- K24: Ayşe Hamarat, 35, Wendisê xo esto, Khebaniye/Dara Hêni/Dewa Avniki

- K25: Heser Ali Bakır, 57, Tahsildar, Muxtar, Çolig/Sancax/Dewa Oğuldere
- K26: Naime Keçiören, 57, Mektebo vırên, Khebaniye, Çolig/Dara Hêni/Dewa Xeylani
- K27: Gülsüm Yurtsever, 67, Tahsildare, Khebaniye, Çolig/Sancax/Dewa Oğuldere
- K28: Mülkinaz Balga, 52, Mektebo vırên, Khebaniye, Çolig/Dewa Kurtuluşi
- K29: Sakine Balga, 49, Mektebo vırên, Khebaniye, Çolig/Dewa Kurtuluşi
- K30: Sevgi bakır, 60, Wendisê xo esto, Khebaniye, Çolig/Dewa Karapınari
- K31: Makbule bakır 62, Tahsildare, Khebaniye, Çolig/Dewa Karapınar
- K32: Emine Basılğan, 34, Mektebo wertên, Khebaniye, Çolig/Dewa Oğuldere
- K33: Gülşen Hamarat, 53, Tahsildare, Khebaniye, Çolig/Dara Hêni/Dewa Haydani
- K34: Aysel Güven, 40, Lise, Khebaniye, Çolig/Dara Hêni/Dewa Servi
- K35: Semra Bürlökkara, 38, Lise, Khebaniye, Çolig/Merkez
- K36: Nafiye Yılmaz, 42, Lise, Khebaniye, Çolig/Merkez
- K37: Hacire gündüz, 35, Mezuna universita, Khebaniye, Çolig/Merkez
- K38: Savaş bakır, 26, Memur, Çolig/Sancax/Dewa Karapınar
- K39: Necat Kelbat, 48, Tüccar, Zewejiyaye, Parmuk
- K40: Salih Kına, 42, Esnaf, Zewejiyaye, Armeli
- K41: Valide Kına, 37, Khebaniye, Zewejiyayiye
- K42: Ayhan Gür, 47, Kasap, Zewejiyaye, Talware
- K43: Selma Gür, 39, Khebaniye, Zewejiyayiye, Talware
- K44: Zaim Bulak, 48, Tüccar, Zewejiyaye, Talware
- K45: Nusrettin Baytemur, 60, Cıtekar, Zewejiyaye, Kortew
- K46: Zeliha Baytemur, 49, Khebaniye, Zewejiyayiye, Kortew
- K47: Ergün Budan, 45, Soforê minibusê dewe, Zewejiyaye, Dewa Cêrin
- K48: Mehmet Çağrıbay, 38, Cıtekar, Zewejiyaye, Kur
- K49: Zeynep Çağrıbay, 53, Cıtekare, Zewejiyayiye, Kur
- K50: Hacı Hüseyin Cevahir, 70, İmamo Taqawıt, Zewejiyaye, Kur
- K51: Ayşe Çiçek, 38, Khebaniye, Zewejiyayiye, Sirin

- K52: Hasan Çiçek, 42, Cıtekar, Zewejiyaye, Sirin
- K53: Mehmet Selim Arslan, 60, Soforê minibusê dewe, Zewejiyae, Hacıçayır
- K54: Saadet Çakan, 58, Khebaniye, Zewejiyayiye, Karwelan
- K55: Mehmet Çakan, 59, Cıtekar, Zewejiyaye, Karwelan
- K56: Semra Çilgasit, 37, Khebaniye, Zewejiyayiye, Göriz
- K57: Burhan Kayaokay, 55, Esnaf, Zewejiyaye, Kurık
- K58: Ömer Akın, 48, Sofor, Zewejiyaye, Xerib
- K59: Hacı Seven, 70, Cıtekar, Zewejiyaye, Xerib
- K60: Şener Gök, 31, Sofor, Zewejiyaye, Madrak
- K61: Gıyasettin Gök, 60, Karkerê inşaatı, Zewejiyaye, Madrak
- K62: Kadri Argunağa, 55, Muxtar, Zewejiyaye, Sinivelan
- K63: Faik Arıkboğa, 52, Memur, Zewejiyaye, Sinivelan
- K64: Yunus Alpaya, 65, Cıtekar, Zewejiyaye, Dodan
- K65: Ayşe Alpaya, 42, Khebaniye, Zewejiyayiye, Dodan
- K66: Ali Çağrıtekin, 58, Cıtekar, Zewejiyaye, Göriz
- K67: Ali Çakmak, 53, Cıtekar, Zewejiyaye, Karwelan
- K68: Mehmet Hansu, 63, Soforê minibusê dewe, Zewejiyaye, Guldar
- K69: Sevim Hansu, 29, Azebe, Guldar
- K70: Fatoş Görgü, 48, Khebaniye, Zewejiyayiye, Qerepar
- K71: Seyit Hüseyin Görgü, Malımo taqawıtbiyaye, Çolig
- K72: Suna Güven, 40, Khebaniye, Zewejiyayiye, Servi
- K73: Yusuf Aydoğdu, 35, Akademisyen, Simani, Çolig
- K74: Saadet Barçedoğmuş, 45, Khebaniye, Sancax, Çolig
- K75: Şahin Barçedoğmuş, 55, Cıtekar, Sancax, Çolig
- K76: Zeynel Abidin Bakır, 58, Taqawıt, Karepar, Sancax
- K77: Zelihan Sevin, 76, Khebaniye, Darebi, Çolig
- K78: Ufuk Güreş, 32, Mühendis, Karêr, Çolig

